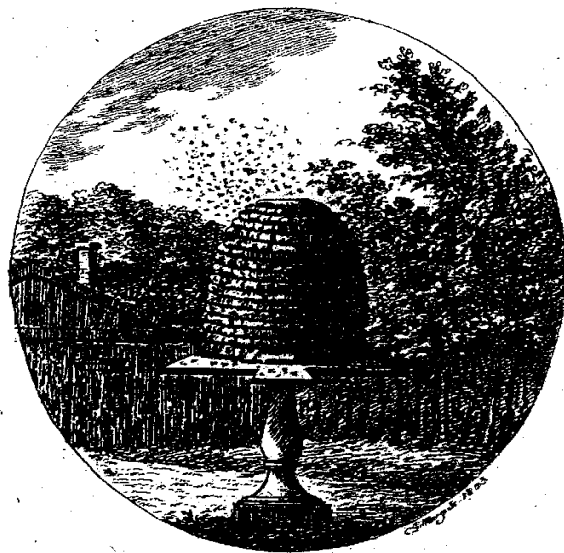

Rikspatrioterna och det välordnade fäderneslandet

SAMHÄLLIGE och NYTTIGE .

Avhandlingsavsnitt av Anne Berg,
som ventileras 2009-06-03, kl 13-15, Seminariefastigheten.

Innehåll

Avhandlingssidén och texten.....	3
Rikspatrioterna och det välordnade fäderneslandet	8
1.1 Det rikspatriotiska projektet.....	8
1.2 Visioner om ett välordnat fädernesland och skapandet av medborgarundersåtar.....	12
Att skapa statslojala medborgarundersåtar	12
Patriotisk reformering av de ”ringare Folk-Classerna”	17
”Race” och andra nationer.....	20
Rikspatriotiska myter	24
1788–1790	27
1.3 Ett politiskt herrskap.....	34
1.4 Sammanfattning	40
Bilagor.....	42
Bibliografi.....	43
Otryckta källor.....	43
Kungl. Biblioteket (KB)	43
Riksarkivet Arninge (RA:A).....	43
Tryckta källor	43
Periodika	43
Övriga tryckta källor.....	44
Litteratur.....	44

Bilden på framsidan är hämtad ur Gjørwell, Carl Christoffer (red.), 1803, Patriotisk cateches: läsebok för hvar man, i synnerhet för ungdomen af medel- och arbetsstånden, Stockholm

Avhandlingsidén och texten

Från slutet av 1770-talet och fram till 1860-talet formerades en rad patriotiska reformrörelser och nätverk i Sverige med det programmatiska syftet att väcka ”en kärlek till fäderneslandet”, skapa en ”national-caraktere” eller en ”medborgerlighet”. Några exempel på sådana rörelser och nätverk är Kungliga Patriotiska sällskapet, Sällskapet för allmänne medborgerlige kunskapers spridande, Manhemsförbundet, Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande, Göteborgs bildningscirkel och nätverken kring publikationer som *Patrioten*, *Läsning för Svenskar* eller *Svenska Arbetaren*. Dessa rörelser och nätverk verkade i olika historiska situationer och utifrån olika historiska horisonter. Patrioterna hade olika sociala grupper och klasser som sina objekt och deras nationella språk innehöll olika element och formulerade intressen. För vissa var föreställningen om medborgarskap som beroende av delade kulturella erfarenheter central. För andra var klasskategorin det viktigaste elementet i det nationella språket och dess koppling till föreställningen om en ”svensk arbetare-class”.

De patriotiska reformrörelsernas och nätverkens arbete med att mobilisera för fäderneslandets, nationens och det nationella medborgarskapets sak kan i nutida teoretiska termer betraktas som exempel på nationellt identitetskapande. Dessa nationella projekt kan därmed betraktas som deltagare i en historisk process av nationell identitetsformering. Produktionen av nationella identiteter är historiskt situerade handlingar av nationellt meningsskapande. Men det betyder dock inte att man ska undvika att uppfatta dess förändringar över tid, finna mönster i hur och när olika grupper successivt ägnade och blev fokus för nationellt identitetskapande, samt hur nya nationella intresseidentiteter uppkom som resultat av ett aktivt skapande.¹ Denna historiska process av nationell

¹ Om värdet av att studera nationell identitet som historisk process, se Zimmer 2003. Nationsformering, nationellt identitetskapande, må vara en process av historiskt situerade meningsskapande politiska praktiker, men i min mening måste en studie av nationsformering beakta både det politiska meningsskapandet och det sociokulturellt präglade aktörskapet och hur dessa tillsammans fungerade som mekanismer i den historiska processen. Den senare aspekten är också grunden till hur jag menar att man kan nå en slags förståelse eller delförklaring till den svenska nationsformeringens karaktär och historiska utveckling.

identitetsformering i modern tid (ca 1780 och framåt) kallar jag för den moderna nationsformeringensprocessen.² Det övergripande syftet med min avhandling är att utifrån dessa patriotiska reformprojekt undersöka den svenska moderna nationsformeringensprocessens historiska utveckling mellan 1780 och 1870.

Det finns givetvis en rad relaterade problemområden studien är tänkt att belysa. Var det en gradvis förändring mot en medborgarnation eller ska man istället betrakta den som en konfliktartad process? Var det en process som karaktäriserades av att vara uppifrån och ner eller var den designad både uppifrån och nerifrån? När anträdde olika sociala grupper och klasser processen? Och hur utvecklades detta över tid? Dessa och liknande frågor har länge varit i blickpunkten för nationalismforskningen.

I den moderniseringsteoretiska litteraturen om nationsbygge och nationalism har Sverige vanligtvis kategoriserats som en av de typiska medborgarnationerna. Sveriges "civic route to nationhood" har ofta jämförts med de andra Västnationerna som England, Frankrike, Spanien och Holland. Liksom de andra "gamla nationerna" var Sverige nästan förutbestämd att bli en medborgarnation på grund av sin långa historia av statsformering, den borgerliga revolutionen och den nationellt integrerande funktion som ett delat språk innebär. Sveriges "civic route" var en gradvis process av nationalisering där olika sociala grupper och klasser successivt började identifiera sig som svenskar, särskilt efter det nationella utbildningssystemet infördes.³

Under senare år har emellertid den bild av nationsformeringensprocesser som dessa teorier tecknat börjat ifrågasättas. Teorierna har beskyllts för att vara alltför deterministiska och progressionsinriktade samt designade utifrån händelserna i Frankrike och England. Studier gjorda utifrån länder som Schweiz, Ryssland, Indien eller de tyska provinserna har visat att nationen föreställdes på flera olika nivåer i samhället och att människor från olika sociala skikt och geografiska områden deltog i det nationsformande projektet samtidigt.⁴ De stora problemen är att dessa teorier misslyckas med att förklara varför faktorer som utvecklandet av den sociala kommunikationen, kulturell spridning, statlig integrering och centralisering, ett gemensamt språk och tryckkapitalismen, producerade just nationella medborgerliga identiteter? Varför medförde utvecklandet av ökad social anonym kommunikation homogena nationella kulturer, när denna faktor lika gärna kan ha gjort människor medvetna om sina skilda politiska intressen? De senaste decenniernas kritik mot

² I enlighet med Benedict Anderson ser jag den moderna nationsformeringen som en process varigenom människorna i en potentiell nationalstat successivt kom att föreställa sig själva som, eller sträva efter att bli sedda som, medlemmar i en politisk och kulturell gemenskap av t.ex. nationellt definierade medborgare (till skillnad från undersåtar), se Anderson 1992, s. 19-21.

³ Smith 1986, s. 138.

⁴ Se t.ex. Green 2001.

till exempel Benedict Anderson, Ernest Gellner och Eric Hobsbawm har ofta kommit från postkolonial och feministisk forskning, inspirerade av poststrukturalistisk teori och en ny fokusering på 'det politiska'.

Mot klassiska deviser som *peasants into Frenchmen* eller nationen som *imagined community* har man lanserat idéer om nationen som en *local metaphor* eller *zone of conflict*.⁵ Det den nya forskningen har ifrågasatt är framförallt moderniseringsteoriernas fixering vid nationell identitet som något statiskt.⁶ Istället har man tenderat att definiera nationell identitet och nationen i sig som historiskt situerade händelser, "contested" eller "conflicted", beroende av tid och plats.⁷ Denna nya typ av forskning har ifrågasatt studier av ideologisk förändring i övergripande bemärkelse, fränkopplade från sin historiska situation, och argumenterat för mer historiskt orienterade studier av nationellt identitets- och meningsskapande praktiker. Men dessa så kallade "culturalist approaches" är inte heller problemfria. Min kritik mot de strikt språkbaserade studierna, och de moderniseringsteoretiska teorierna, har framför allt att göra med vad man kan kalla för de politiska och sociala aspekterna av nationsformering. Den senare har inte beaktat den nationella identitetens föränderliga och flyktiga natur som "zones of conflicts" och att konstruktionen av nationell identitet bör betraktas som politiska handlingar. Den förra har sällan beaktat det moderna samhällets socioekonomiska konsekvenser och olika skikts relativa möjlighet att delta i nationellt meningsskapande praktiker. I min forskning försöker jag kombinera vissa av den nya forskningens fokus på nationell identitet som politiska konstruktioner i lag med äldre teorier om vikten av att studera det politiska identitetsskapandets sociokulturella förutsättningar.

I syfte att undersöka studiens övergripande problemställning om den svenska moderna nationsformeringsprocessens utveckling, undersöker jag följande frågeställningar:⁸

(i) Vilka nationella projekt kan identifieras mellan 1780 och 1870, hur konstruerade dessa nationella identiteter och till vilka riktade man sig?

(ii) Hur såg de nationella projektens sociala komposition ut? Från vilka sociokulturella miljöer kom de personer som engagerade sig i dessa nationella projekt – de som formulerade och organiserade dem?

(iii) Hur utvecklades detta över tid?

⁵ *Peasants into frenchmen* är namnet på Webers klassiska studie om den franska nationsformeringsprocessen, vars grundvalar har ifrågasatts av forskare som Alon Confino i *The Nation as a Local Metaphor*.

⁶ För exempel på den nya typen av forskning, se Billig 1995; Zimmer 2003, s. 2-4, 12-16.

⁷ Edgren 2005 är ett lysande exempel på en sådan studie.

⁸ Nedanstående frågeställningar är fullsprängda med en rad analytiska kategorier. Jag har valt att inte ha en lång teoretisk diskussion här.

Tidsmässigt är studien begränsad till perioden 1780–1870. Det finns en rad anledningar till detta. För det första kan 1860-talets slut ses som den period i Sveriges historia då medborgarskapet som politisk legitim kategori, blev allmänt legio bland olika politiska och sociala grupper (även fast politiskt medbestämmande hade fixerats som en verksamhet för den vita, manliga medelklassen). Inom den svenska forskningen har det också iakttagits att 1870-talet inledde en period av tydligare institutionell inblandning i nationsformeringsprocesser. Anledningen till varför jag börjar under 1770-talets slut är framför allt att nationalismen fick sitt genomslag i riket vid denna tid. Nationen i termer av fäderneslandet eller fosterlandet hade förvisso varit inbäddad i den politiska kulturen sedan tidigmodern tid, med rötter i den absoluta statens statsbyggnadsprocess. Det är dock först under slutet av 1700-talet och framåt som vi kan tala om framväxten av nationalism i termer av nationella politiska rörelser. Det är under denna period som nationen och nationalismen blev politiskt viktiga i det svenska samhällslivet. Det är också under det gustavianska enväldets tid och i skuggan av revolutionerna i fristaterna och i Frankrike som medborgarskapet blir en politisk kategori att räkna med.

Sveriges nationsformeringsprocess var inte ett verk av så kallade nationella befrielse-, separations- eller enanderörelser, liksom var fallet i länder som Estland, Norge, Finland, Italien, Tyskland och Tjeckien. Sverige hade dock, liksom England, en rad nationella projekt i form av patriotiska reform- och bildningsrörelser som arbetade för att mobilisera olika delar av samhället för den nationella saken. Det är dessa rörelser som utgör undersökningsobjekt i min avhandling.

Som undersökningsobjekt utgör de en av avhandlingens avgränsningar.⁹ Det jag kallar för *patriotiska och nationella reformprojekt* var formellt eller informellt organiserade sällskap och nätverk som tydligt formulerade sina verksamheter som att skapa, bilda, odla eller uppfostra inbyggarna till medborgare eller svenskar, väcka en fosterlandskärlek, fostra till patriotism eller formulerade sin verksamhet på ett liknande sätt. Med verksamheter menar jag för det mesta produktionen av tidskrifter, småtryck, vetenskap och läroböcker. Men det kan också handla om andra mer handgripliga praktiker som att sjunga, dansa eller andra gärningar som vävdes in i en nationell språkdräkt. Några av dessa projekt nämndes i början av avsnittet. Sammantaget kommer avhandlingen att grunda

⁹ Det finns andra möjliga historiska fenomen som hade kunnat studeras för att besvara avhandlingens syfte. Exempelvis skulle en studie av olika nationella praktiker som fredsfester under krigsåren samt de många manifestationerna kring revolutionsåren 1809 och 1848 samt 1866 års händelser kunnat vara en möjlig väg att gå. En annan möjlig väg hade varit att studera en form av nationellt identitetsskapande som exempelvis skapandet av en nationell historia och nationell mytproduktion. Båda dessa angreppssätt hade i praktiken varit möjliga. Jag tror dock att det undersökningsobjekt jag valt kan erbjuda både ett fokus på nationellt meningsskapande kring vissa viktiga händelser och årtal, och konstruktionen av mer seglivade traditioner och myter.

sig på analyser av ca 150-200 tidskrifter, böcker och annat bildningsmaterial. Därutöver tillkommer protokoll och handlingar, tryckt och otryckt bildningsmaterial, som rör de ca 40 organiserade sällskapen som kommer att behandlas. Källorna till undersökningen om aktörerna och konsumenterna utgörs, förutom det redan nämna materialen, av diverse biografiska uppslagsverk som exempelvis SBL, SBHL och NF. Aktörerna kommer att presenteras i en bilaga i avhandlingen som en ”Databas 1” – det är också därför jag notat till ”Databas 1” ibland i avsnittet.

Avhandlingsavsnittet handlar om en rad organiserade sällskap och informella nätverk som verkade under perioden 1780–1810-talets början. Dessa rikspatrioter, som jag kallar dem, var statslojala gustavianer och de vände sig mot tidens medborgerligtrepublikanska strömningar. Avhandlingsavsnittet består av en rad analyser som i slutändan ska in i det första kapitlet i avhandlingen.

Rikspatrioterna och det välordnade fäderneslandet

Detta avsnitt handlar om ett antal ideologiskt och personellt sett överlappande patriotiska reformprojekt som bedrev sin verksamhet från slutet av 1770-talet och fram till början av 1810-talet. I en bredare bemärkelse kommer jag att argumentera för att dessa tillsammans utgjorde delar av ett större rikspatriotiskt reformprojekt, som arbetade för att reformera rikets inbyggare genom att skapa goda nyttiga medundersåtar och inlemma dessa i en föreställd hierarkisk gemenskap. Vidare menar jag att detta patriotiska reformprojekt kan förstås mot bakgrund av att rikspatrioterna sociokulturellt sett tillhörde tidens politiska herrskap, en blandning mellan aristokrater, ämbetsmän, präster och borgerskapets övre skikt. Vad vi ser är att en klassmixad grupp av ”herrar” som står i nära förbindelse med det gustavianska samhällets politiska institutioner, söker väcka en ”kärlek till fäderneslandet” för att motverka inre slitningar och producera ett välordnat fädernesland.

1.1 Det rikspatriotiska projektet

De patriotiska reformprojekt jag valt att ringa in med termen rikspatriotism hade en rad gemensamma element i deras sätt att tala om nationen, den nationella gemenskapen och dess inbyggare. Rikspatriotism är dock ingen enhetlig politisk ideologi som socialismen och liberalismen eller ett politiskt program i modern mening. Det är en term jag valt att använda för en typ av nationellt politiskt språk som användes av ett antal reformrörelser och relaterade nätverk från slutet av 1770-talet och fram till början av 1810-talet.

Utgångspunkten för rikspatrioterna var fäderneslandet som det monarkiska riket, bestående av hierarkiskt inordnade undersåtar och institutioner. Kungen var i centrum i det nationella symbolskapandet och han var fäderneslandets och folkets garant för rikets självbestämmande. Fäderneslandet sågs inte som en republikansk-medborgerlig gemenskap – rikspatrioterna vände sig mot det de

kallade för ”medborgerliga villfarelser” eller en falsk patriotism, syftande till att skapa en onaturlig och ohelig jämlikhet.¹⁰ Andra viktiga element var vikten av att producera harmoni bland samhällskroppens lemmar och en känsla av gemenskap mellan fäderneslandets ”medundersåtar”. De arbetade också för att inskräpa det hierarkiska fäderneslandets naturlighet samt att lyfta fram de övre skiktens nationella historiska roll som beskyddare och garantier av fäderneslandets rätt till självbestämmande.

Rikspatrioterna delade framförallt problemställning om hur samhällskroppen skulle hållas samman och utvecklas, samt hur man skulle motverka inre stridigheter. Lösningen som de såg var ett höjande av ”kärleken till Fäderneslandet” och de heliga och historiska band som höll riket samman. Adolf Modéer, Kungliga Patriotiska sällskapets sekreterare under 1780- och 1790-talen, skrev till exempel i *Uppfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* 1782, att det behövdes mer kunskap om vårt land, av den enkla anledningen att det bara var spridandet av sådan kunskap som kunde odla en ”kärlek till Fäderneslandet” bland rikets inbyggare.¹¹ Målet skulle således uppnås genom att uppfostra inbyggarna om fäderneslandet, dess historia och styressätt. Reformverksamheten kom till stora delar att utformas i denna inriktning: att sprida kunskap om Fäderneslandet och hur man var en god medundersåte, gjorde nytta och skötte sin hushållning. Häri låg också en upplysningsinfluerad tro på att människan i grund och botten kunde reformeras och att denna reformering var till gagn för kronan.¹²

De första organiserade patriotiska reformrörelserna var Svenska patriotiska sällskapet (1766–) och Uppfostrings-sällskapet (1778–1810-talet).¹³ Svenska patriotiska sällskapet stadfästes 1772 och blev därefter Kungliga patriotiska sällskapet (KPS).¹⁴ Uppfostrings-sällskapet (UPS) stadfästes aldrig men deras

¹⁰ Se vidare avsnitt 2.2.

¹¹ Adolf Modéer, ”Statskunskap; Sverige. Utkast til en Historisk-Economisk-Politisk Kunskap om Svea-Rike, *Uppfostrings-sällskapets Almänna Tidningar*, no 85–86, 6 juni 1782, s. [337]–339. Modéer publicerades sig alltså i Uppfostringssällskapets organ och det är inte särskilt konstigt då de båda sällskapet hade personella kontakter och ideologiska likheter. Om detta se nedan.

¹² Denna utveckling beskrivs i Edgren 2001, s. 170–171. Ett annat exempel på ett nytt kunskapsområde var förstås de agrara näringarna och den så kallade statshushållningen. Här handlade det om att implementera en ny ekonomisk rationalitet, ett nytt sätt att tänka om ekonomi och vinstmaximering på jordbrukets område. KPS var inspirerade av dessa s.k. fysiokratiska idéer.

¹³ Här kan tilläggas att Samfundet Pro Fide et Christianismo, som kanske kan ses som självklara deltagare i en patriotisk reformverksamhet vid denna tid, inte kommer att behandlas. Den främsta anledningen till detta är att de inte var särskilt patriotiskt inriktade.

¹⁴ KPS historia har framförallt skrivits av Staffan Högberg i hans *Kungl. Patriotiska sällskapets historia: med särskild hänsyn till den gustavianska tidens agrara reformsträvanden* från 1961. Kunskapen om UPS är tämligen liten om man jämför med andra sällskap som Manhemförbundet eller Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande, som har sina egna monografavhandlingar. Två insatser gällande sällskapet kan nämnas: John Almquists artikel i *Historisk Tidskrift* från 1905, och Andreas Önnersfors avhandling *Svenska Pommern: Kulturmöten och identifikation 1720–1813* från 2003. Sånär som på Önnersfors studie har sällskapets publikationsverksamhet inte studerats närmare.

stadgar godkändes av högsta ort och sällskapet publikationer *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* och *Historiskt Bibliothek*, för att nämna några, åtnjöt kungligt privilegium.¹⁵

UPS startades den 1 november 1778 till kronprinsen Gustav Adolfs ära, med inspiration ifrån Gustav den III:s tillträdestal 1771, om att undersåtarnas skulle fostras i medborgerliga och dygder och att detta var en uppgift för varje sann patriot. Målet med sällskapet var att bidra till vetenskapens underbyggnad – särskilt historievetenskapen – samt att värda religionen och lyda överheten. Reformverksamheten skulle genomföras utan att kränka "granskningen", då denna, som man skrev, "reder begrepen", försvarar sanningen, rensar smaken och förädlar sederna. UPS kom att ägna sig åt att ge ut läroboks- och vetenskaplig litteratur samt ägna sig mer vittra, vetenskapliga och historiska publikationer. Man var dock mån om att inte skära sig med Svenska Akademin, och Carl Christoffer Gjörwell, sällskapet ledare, försäkrade vid ett antal tillfällen att sällskapet jobb skulle vara att uppfostra och bilda, recensera och återge, inte producera ny vetenskap.¹⁶

KPS var liksom UPS influerat av en så kallad upplysningsinfluerad fosterländskhet och tro på vetenskapens samhällsnytta. För KPS kom de agrara reformsträvanden, odlandet av en ny förnuftig hushållning att utgöra huvudvärven. Reformverksamheten kom att kanaliseras i tidskrifterna *Hushållningsjournalen* och *Ny Journal uti Hushållningen* som var riktade till de lager som bedrev jordbruk. Man präglade också medaljer och belönade alltifrån pigor till storbönder för nyttiga arbetsinsatser för fäderneslandet.¹⁷ Till skillnad från UPS hade KPS rötterna i 1700-talets ordensväsende och sällskapet hade inlett sin verksamhet som ett av ordern Pro Patrias utskott. Men under ledning av Edvard Carleson, och senare den ständige sekreteraren Adolf Modéer, kom sällskapet att utvecklas i egen riktning.¹⁸

De rikspatriotiska reformprojekten hade kopplingar till kronan.¹⁹ Möjligtvis kan deras verksamheter betraktas som perifera delar i det gustavianska statsbygget, som i viss mån kan betecknas som protomodern men högst

¹⁵ "Handlingar", *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar*, no 58, 4 aug 1785, s. [457].

¹⁶ *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 1 1781; Ibid, no 3 1781. Se även Andreas Önnerfors har påpekat att sällskapet var en del av en upplysningsinfluerad patriotism. Detta syns inte minst i de pristävlingar som sällskapet höll, där medaljer utdelades till individer som utfört en extraordinär "patriotisk gärning". Se Önnerfors 2003.

¹⁷ Högberg 1961, s. 9–17.

¹⁸ Högberg 1961, s. 21–35.

¹⁹ Den svenska "protomoderna" staten verkar därmed ha varit en viktig faktor i den svenska moderna nationsformeringsprocessens och nationalismens framväxt. Det här är intressant mot bakgrunden av att forskningen om nationalismens uppkomst i de monarkiska territorialstaterna i Västeuropa har det hävdats att nationalismens framväxt skall förstås som en ny typ av politisk opposition mot en ny typ av stat (den absoluta staten i moderniseringsprocess) och statlig politik. Frankrike och den Franska revolutionen utgör typexemplen i denna teori. Se t.ex. Breuilly 1993, s. 75.

ojämnt. Ser man till lagstiftningen så började ju kronan lagstifta bort privilegiesamhället, till exempel i form av förenings- och säkerhetsakten 1789. Samtidigt instiftades dock nya lagar som olagligförklarade kritik av kronan och konungen i tryck. Vilka verksamhetsområden som var objekt för statlig politik och administration förändrades dock under denna period. Man kan säga att en rad områden som brukar kopplas till det moderna samhället nu blev aktuella.²⁰ För att ta några exempel på sådana nya verksamheter så började socialpolitik och utbildning, befolkningsfrågan och befolkningsstatistiken att bli intressanta som politiska områden. Vad som betraktades som kronans och överhetens legitima politiska verksamhetsområden förändrades på så sätt.²¹

Ser man till de organiserade rörelserna KPS och UPS hittar man tydliga institutionella, personella, och delvis finansiella kopplingar till kronan.²² Redan från början fanns det enligt Staffan Högberg en stark personell koppling mellan KPS och kommerskollegiet.²³ Det fanns också tydliga personella kopplingar mellan medlemmar i KPS och maktens centrala utskott. Riksrådet Carl Fredrik Scheffer, som kanske är mest känd för sin pristävling om svenska dräkten, är ett exempel.²⁴ Kungl. Maj:t verkar också ha uppskattat verksamheten. Till exempel såg man KPS:s verksamhet med att skaffa medel till de fattiga och bry sig om rikets ”medundersåtar” som en god gärning.²⁵ UPS hade också kopplingar till kronan. Sällskapet erhöll en årlig donation av 50 riksdaler från självaste Kungl. Maj:t i tre år.²⁶ Nu var förvisso de organiserade rörelsernas ekonomiska förutsättningar inte statliga bidrag, de statliga kopplingarna var främst personella och institutionella. Som symbolhandling är donationen dock intressant.²⁷

²⁰ Det finns väldigt mycket forskning om den gustavianska staten som fokuserat just monarkernas olika ”roller”; de olika maktlegitimerande praktiker som användes och hur kungamakten fabricerades genom olika statusmanifesterande spektakel, operor, dikter, sånger, tal, klädesdräkter, tavlor och så vidare. Det är i dessa sammanhang som nationalismen behandlats. Se t.ex. Lönnroth 1986; Alm 2002; Skuncke & Ivarsdotter 1998; Rangström 2002; Tandenfelt 2007. Man kan notera att kronans (statens) förändrade verksamhetsområden under denna tid utifrån frågor om statsbygge och nationsbygge inte har studerats i samma utsträckning. Edgren 2001 har dock varit inne på området, liksom Höjer 2002.

²¹ Bakgrunden till det här är att undersåtarna allt mer kommit att diskuteras som en ekonomisk och politisk resurs under slutet av 1700-talet – vetenskapen upptäckte befolkningen. Om befolkningsfrågan, befolkningsstatistiken och kopplingen till en ny nationalstat under 1700-talet, se Edgren 2001, s.

²² Om att sällskapen hade personella kopplingar, se även avsnittet 2.3.

²³ Högberg 1961, s. 35.

²⁴ Högberg 1961, s. 117. Scheffer säkerställde också KPS framtid genom en gedigen donation.

²⁵ KPS Protokoll 1781–1787, A1 a:2; ”Den 26 Februarii 1785” §1, R.A.A, KPS v 73.

²⁶ Almquist 1905, s. 18–19; Handling 225: ”Berättelse om Uppfostrings Sällskapet inlämnad till Hans Exc Rikscancelleren den 22 october 1794”, KB, Uppfostringsällskapetets handlingar, v 40.

²⁷ UPS verksamhet, och särskilt dess förlags- och utgivningsverksamhet, betalades genom ett avancerat aktie- och lotterisystem, där den som köpte 10 lotter eller mer, motsvarande i runda siffror 50 riksdaler, var självskriven som ledamot. I övrigt kom inkomsterna ifrån själva förlagsverksamheten, medlemsavgifter och donationer. KPS finansierade också sin verksamhet

1.2 Visioner om ett välordnat fädernesland och skapandet av medborgarundersåtar

Hur skulle kärleken till fosterlandet väckas? Rikspatrioternas reformverksamhet kretsade kring tryckmediet som uppfostringsinstrument. Via tidskrifter, böcker och läroböcker skulle inbyggarna lära känna sitt land. I detta avsnitt behandlas rikspatrioternas nationella identitets- och meningsskapande verksamheter. Fokus ligger på de värderingar, intressen och föreställningar om fäderneslandet och dess inbyggare som framkommer i det rikspatriotiska språket, i dess begrepp, kategorier och tankefigurer samt de rikspatriotiska myterna och visionerna av den nationella gemenskapen.²⁸

Att skapa statslojala medborgarundersåtar

Rikspatrioternas nationella identitets- och meningsskapande byggde på en sammanblandning av äldre föreställningssystem om ordning och hierarki samt nyare vetenskapliga rön om olika folkslags karaktärer, ”race” och grader av civilisation. Andra dominerande element i det rikspatriotiska språket var ståndsläran och hushållsläran. Ståndsläran var givetvis det viktigaste systemet då det i samtiden bestämde vem som hade politiskt medbestämmande och vilka olika roller stånden hade i samhället. I det rikspatriotiska språket blev ståndsläran uppblandad med idéer om att fäderneslandets inbyggare hade olika roller för att säkerställa landets fortlevnad. Hushållsläran och idén om monarken som huvud på en organisk och helig rikskropp var också viktig. Det ståndindelade fäderneslandet framställdes ofta som en välordnad och

genom donationer och medlemsavgifter. *Stadga för Upfostrings-Sällskapet, efter Öfverenskommelse, den 5 Januarii*, 1788, 1788, s. [2]; Högberg 1961. Genom en förteckning över aktietagare så kan man få en inblick i vilka grupper som aktivt sponsrade Upfostrings-sällskapet. Förteckningen, vars första nedtecknade namn är ”Hans Kongl. Höghet Kron-Prins Gustaf Adolf”, innehåller sexton namn varav fem var medlemmar i sällskapet, tillika baroner och högt uppsatta ämbetsmän. De övriga sponsorererna hade en mer brokig social komposition. Här återfinns den enda grosshandlaren, Fredric Wretman, några som skulle kunna räknas till huvudstadens magistratspersoner och några högadliga ämbetsmän och officerare. Se *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 3–4 1782, s. 15.

²⁸ Avsnittet är baserat på analyser av följande material: *Ny Journal uti Hushållningen* 1800–1813; *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* 1781–1787; *Almänna Tidningar* 1787–1790; *Historiskt Bibliothek* 1784–1786; *Historiska Extracter* 1791; *Historiska Läsningsdel* 1–2 1807, 1809; *Anmärkingar i svenska historien samlade af et sällskap* 1782–1786; *Den Christerlige undersåten* del I-III 1786, 1789; *Patriotisk Cateches: läsning för hvar man, i synnerbet för ungdomen af medel- och arbets-ståndet* 1803; *Det lefvande Sverige, uti förbindelse med det Utslocknade Sverige* del 1–2 1798; Därtill kommer en rad småtryck och böcker som publicerades av rikspatrioter som Gjørwell samt KPS och UPS verksamhetsberättelser, stadgar, förteckningar över förlagsverksamhet mm.

harmoniskt rikskropp. Myter och berättelser om förhållandet mellan olika nationella kategorier som svensk konung och undersåte, medborgare och fädernesland, var inte ett förhållande som präglades av konflikter.²⁹

Förutom att inskräpa vikten av att fäderneslandet borde betraktas som en rikskropp, upplystes läsare om andra hierarkiska system som var viktiga att respektera. UPS beskrev ofta olika processions- och ceremoniordningar i sina publikationer. Man lät också införa delar av den officiella rangordningen i sina tidningar.³⁰ Vilka slags sociala föreställningsvärldar var inte en del av rikspatrioternas nationella språkdräkt? Tidens republikanska idéer var definitivt inte det. Klass var för den delen inte heller en särskilt vanligt förekommande indelningsgrund. När rikspatrioterna använde klasspråk så var det inte i betydelsen av gruppidentitet eller ett kluster av människor som på grund av delade erfarenheter formerade sig mot andra klasser i en klasskamp. Det var fysiokratismens klassbegrepp som, i och för sig ytterst sällan, återfinns i det rikspatriotiska språket. När det gjorde det var det för att ringa in de lägre skikten, de så kallade ”folk-classerna”.³¹ Även fast rikspatrioterna motsatte sig samtida idéer om människan som medborgare i en republik betyder det inte att medborgare som kategori inte var viktigt. Faktum är att rikspatrioterna också sökte skapa medborgare, men detta begrepp fylldes med helt annat innehåll.

En av de viktigaste nationella subjektiviteter vars formulering och omformulering kommer att följas genom alla kommande kapitel är *medborgarskapet*. Medborgarskapet är kärnan i de teorier som klassificerat de Västeuropeiska staterna Frankrike, England, Holland, Spanien och Sverige som ”civic nations” i kontrast till ”ethnic nations” som Tyskland.³² Den typ av forskning som arbetat med dessa dikotomier har kritiserats i nyare nationalismforskning. Bland annat har man lyft fram hur dessa ”civic nations” är sprängfyllda av kulturella element som ras och idéer om etnisk särart.³³ Ändå måste man säga att medborgarskapet som element i olika nationella diskurser, hade en starkare position i länder som Frankrike och Sverige än Tyskland. Detta har givetvis historiska orsaker.

I Sverige kan medborgarskapet som historiskt begrepp spåras till de urbana miljöerna under 1500-talet. Då betydde medborgare helt enkelt en medlem av

²⁹ Om historiska och samtida strider mot utländska makter, se avsnitten Rikspatriotiska myter samt 1788–1790 (nedan).

³⁰ Se Rothlieb 1823, s. 57 (not. 16); *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* 1786, s. 523. Om fler exempel på rikspatrioternas fixering vid rang och processionsordningar, se t.ex. följande publikationer: ”Svenska Adressen; Journal, hållen under Hans Maj:ts Konungens...”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 33 d 19 mars 1787, s. [257]–259; ”Svea Rikes Annaler; Året 1788”, *Almänna Tidningar* no 10 maj 1788, s. 73–78.

³¹ För liknande slutsatser vad gäller förrevolutionära Frankrike, se Maza 2003, 36–39.

³² Om denna dikotomi inom nationalismforskningen se t.ex. Kohn 1967, s. 330–331; Greenfeld 1992, Brubakers 1992; Zimmer 2003. För svenska förhållanden, se Hall 2000 samt Edgren 2005.

³³ Se t.ex. Blomquist 2006, s. 130–138.

städernas borgarstånd. Politisk betydelse fick det först under frihetstidens politiska strider, rumsligt placerade i städerna, där medborgarskapets mening blev alltmer omtvistad.³⁴ Präster på riksdagen började till exempel att byta ut begreppet undersåte mot medborgare i sina predikningar, och kalla sig själva för kristna medborgare. Någon revolutionär betydelse hade termen dock inte för dem.³⁵ Samtidigt började radikala krafter, influerade av nya politiska teorier om politiskt medbestämmande, att använda begreppet för att beskriva en människa, en man, som samhällsmedlem.³⁶ Detta skulle komma att intensifieras under det gustavianska enväldets tid. Gustaf den III utropade sig själv till ”medborgarkung” och använde begreppet till och med för att beskriva sina underlydande. De gustavianska monarkerna beskrev sig dock inte som medborgare bland andra medborgare. Deras medborgarbegrepp, när de talade om sin befolkning, hade egentligen samma innebörder som begreppet undersåte. Detta gäller särskilt för Gustaf III:s medborgarbegrepp, som var ett svar på de samtida jakobinskt influerade medborgerliga motbilder som florerade i den med honom samtida rabulistpressen.³⁷

I det rikspatriotiska nationella språket var medborgarbegreppet relativt vanligt förekommande som tilltal, i lag med begreppen medundersåte eller undersåte. Ingen direkt skillnad gjordes mellan dessa begrepp, de användes som synonymer. Rikspatrioterna var dessutom måna om att framställa sig själva som goda patrioter, undersåtar och medborgare.³⁸ I deras nationella visioner var ”fäderneslandet” eller ”Riket” det hemland som de svenska inbyggarna hörde hemma i. Att vara medborgare innebar i korthet att vara en god undersåte för sin kung och inneha en rad dygder där ledorden var lojalitet och trohet till kungen och fäderneslandet. Vidare framställdes monarkerna och särskilt Gustaf III som den främste medborgaren.³⁹

Det var framförallt i den reformverksamhet som handlade om karaktär, moral och statskonst som medborgarskapets innebörd formulerades. Det förekommer också i de publicerade sångerna och dikterna eller i hyllningar till män som utfört en för fäderneslandet nyttig gärning genom att till exempel verka för vetenskapen. Den moraliska fostran av befolkningen i medborgerlig riktning innebar framförallt en fostran till att internalisera vissa moraliska rättesnören samt att låta sig styras som undersåtar – att se sig själva som

³⁴ Sennerfelt 2008, 145–163.

³⁵ Ihalainen 2005, s. 485–492.

³⁶ Christensson 1996, s. 11; kap. ”Medborgartid”; Östholm 2000, s. 216–218.

³⁷ Alm 2002, s. 116–121, 327–328. Om pressens och jakobinernas ”motbilder”, se Alm 2002, kap. 6 ”Mottagare & motbilder”; Christensson 1996, s. 11; kap. ”Medborgartid”; Östholm 2000, s. 216–218. En längre diskussion av denna forskning kommer att föras i nästkommande kapitel där jag studerar formeringen av en ”medborgar-class”.

³⁸ Se t.ex. ”Til läsaren”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 2 d 5 jan 1787, s. 9 f; [artikelnamn?] *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 3 d 11 jan 1781, s. [9]-11.

³⁹ Om Gustaf III:s självbild, se Alm 2002, s. 327–328.

konungens ”folk”.⁴⁰ Folkbegreppet är liksom medborgarbegreppet av stor betydelse i detta sammanhang. Precis som medborgarbegreppet var det i rikspatrioternas reformprojekt ett opolitiskt begrepp, inte menat att utgöra en grund för politisk mobilisering eller självbemyndigande. ”Svea-Folk” var helt enkelt den av seder, traditioner och klimatet formade befolkning som kungen hade att hushålla över. Detta folk var visserligen format av sina särskilda naturomständigheter, men befolkningen var fortfarande en kraft vars välmåga kunde förbättras under en god regents försyn.⁴¹

I den rikspatriotiska reformeringen av den läsande allmänheten ingick det att lära den att se det förnuftiga i att ha en monarkisk regering. Rikspatrioternas medborgare var alltid en medborgare i en monarki och därför samtidigt en undersåte. Den konstitution reformrörelserna stod bakom var den så kallade monarkiska statsförfattningen, ett samhälle där kung och folk lagstiftade tillsammans men där folket underkastade sig överheten. Det monarkiska samhället var grunden till alla skilda gruppers fred och frihet att verka och leva ostört, utan att vara rädda för utländska angripare och inre stridigheter. Detta styrelsesätt ställdes ofta i kontrast till ”hufwudlösa Samhällen” som hade skakats av ”Frihets-Revolutioner”.⁴² Två extremer målades upp som motbilder till den välordnade och harmoniska monarkin. Den ena var det demokratiska styrelsesättet. Denna menighetens och folkets regering ledde enbart till omoral, upprepade revolutioner och att människor tog sig för mycket frihet. Den andra extremen var ”Aristocraternas Tyranni” och följde ofta tätt efter det ovan nämnda ”Folkets Tyranni”. Under det aristokratiska styrelsesättet utnyttjades och exploaterades folket. Den naturliga, harmoniska, mänskliga ordningen var enligt all logik och förnuft därför den monarkiska statsordningen som byggde på en stadgad och ordnad frihet.⁴³ Rikspatrioternas förebild i detta sammanhang var tveklöst Fredrik den Stores regering av Preussen. Den Preussiska staten hade enligt rikspatrioterna lyckats odla en befolknings ”national-caraktere” i sådan riktning att alla provinsfolkens lydighet och ordningsamhet var exemplarisk. Alla Preussens invånare utförde sina naturliga roller och detta var enligt rikspatrioterna ett exempel på en ”Patriotisk förvaltning”.⁴⁴

⁴⁰ Se t.ex. Regnér 1779, ”Företal” [opag.]; ”Företal”, *Historiskt Bibliotek* no 1 d 2 mars 1784, s. [3]–8.

⁴¹ Svenska folkets långa historia och hur det formats av klimat och statskonst, se t.ex. ”Stockholm; Försök att visa...”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 11 8 febr 1781, s. [41]–43.

⁴² ”Anmärkningar öfver Svenska Referingssättet af en svensk Riks Historiograph”, *Almänna Tidningar*, no 198 1 sept 1790, s. 1579–1580; ”Anmärkningar, rörande de så kallade Frihets-Revolutioner”, *Almänna Tidningar* no 199 d 2 spt 1790, s. 1587–1597.

⁴³ Se t.ex. ”Nyheter...”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* nr 83, d 26 okt 1786, s. 661–663.

⁴⁴ Det finns otaliga hyllningstexter, importerade och översatta såväl som inhemska, till Fredrick den Stores Preussen. Se t.ex. ”Nyaste stats-historien”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 41–42 d 14 mars 1782, s. [161]; UPS lät också trycka hans *Bref om kärleken till*

För att odla en typ av medborgerlighet man ansåg vara god förevisade man oftast exempel på beteenden som inte var det. ”Falsk medborgerlighet” blev synonymt med att göra uppror mot överheter och att inte låta sig styras som undersåte. Exempelen blev enkla att hitta mot bakgrund av händelserna i Frankrike, Belgien och Schweiz under slutet av 1780-talet och början av 1790-talet. I dessa samhällen rådde en falsk medborgerlighet där varje medborgare kunde regera likt kungar över sina egna liv. Dessa slags ”mångvälden” ledde bara till inre våld, förföljelser och förtryck. De lyckligaste medborgarna och de lyckligaste folkslagen var de som levde i en inskränkt monarki där särintressen inte fick härja fritt. Till exempel fick läsarna lära sig att den falska medborgerligheten var en ”smitta” som nu spred sig över Europa och hade sin grund i vissa regeringslystna grupperns egenkärlek och rop på ”borgerlig jemnlighet”. Det enda syftet dessa upprorsmakare hade var att försöka förleda folket att vända sig mot den av gud givna överheten i syfte att bringa oreda och oenighet inom fäderneslandet. Därför var de också falska patrioter då en patriot, i rikspatrioternas ögon, var en man som verkade för enighet inom fäderneslandet och monarkins fortlevnad.⁴⁵

Reformverksamheten inskräppte att befolkningens status som medborgare var baserad på att de alla levde under en och samma kung i en monarkisk stat – att de var någons undersåte. Enligt den logiken var ”främlingar” andra konungars främmande undersåtar.⁴⁶ Medborgarskap var inte, och skulle inte vara, en grund för politisk mobilisering baserat på egenintressen. Att vara en god medborgare var att vara en god undersåte, låta sig styras och visa sin lojalitet mot den av gud givna samhällsordningen.

I och med att rikspatrioterna skulle reformera befolkningen i denna riktning var förstas kungen som nationell symbol en viktig del i deras nationella språkdräkt. Kungens roll var att skydda och uppehålla det ordnade fäderneslandet som system. Kungen var symbolen för frihet och trygghet inom riket. Han var nämligen den institution som var satt att representera fäderneslandet och var det yttersta värdet mot tyranni – en i tiden vanlig nidbild

Fäderneslandet och ge ut den på sitt förlag, enligt uppgift i ”Förteckning...”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 8 d 31 jan 1785, s. 59; ”Svenska Adressen; Frimurare-tal...”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 10 24 jan 1787, s. [73]; ”Historia, Om Konung Fredric II af Preussen”, *Historiskt Bibliotek* no 27 3 april 1787, s. [211]; ”Utländska Historien; året 1787”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 41 d 11 april 1787, s. 324.

⁴⁵ Särskilt Frankrike, Belgien och Schweiz framhölls som sådana exempel, om dessa och andra revolutioner se bl.a. ”Nyheter. Hamburg”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 15 d 13 feb 1786, s. [113]; ”Adresse. Stats- och Krigs-händelser; Förenta Belgien”, *Almänna Tidningar* no 238 d 19 okt 1790, s. 1899; ”Adresse. Stats- och Krigs-händelser; Sweitz”, *Almänna Tidningar* no 252 d 4 nov 1790, s. [2007]–2012, citatet *Ibid.*, s. [2007].

⁴⁶ Se t.ex. ”Nyheter; Berlin”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 8 d 26 jan 1786, s. 60–62.

av missbrukad makt i det lilla hushållet såväl som rikshushållet.⁴⁷ Om man skulle använda Benedict Andersons definition av en nation som ”en föreställd politisk gemenskap”, kan man säga att den specifika nationella gemenskap som rikspatrioterna sökte skapa byggde på att rikets alla inbyggare hade samma kung gemensamt. Den av gud och naturen givna monarken var den föreställda gemenskapens politiska kärna, och hans rike föreställdes som suveränt och avgränsat av vissa politiska och kulturella gränser. De kulturella gränserna var dock inte kulturella i betydelsen etniska. Gränserna var rikets gränser och det fädernesland där undersåtarna levde. Vidare var det en föreställd hierarkisk gemenskap. Gemenskapen låg i kopplingen till ett maktens centrum, en gemenskap som spände över vissa självklara skillnader mellan olika grupper i fäderneslandet med olika roller. I och med att medborgarundersåtarna hade olika roller – något som inte bara förevisades i rikspatrioternas publikationer utan också var en utgångspunkt för deras verksamhet – skulle de också ha olika kunskaper. Detta fick vissa konsekvenser för hur reformprojektet utformades.

Patriotisk reformering av de ”ringare Folk-Classerna”

Rikspatrioterna riktade sig i regel till en läsande allmänhet, en kulturkonsumerande publik. Trycksaker riktade åt de lägre skikten av folket var inte särskilt vanligt vid denna tid, minus den så kallade lantbrukslitteraturen och katekesen. En del av rikspatrioternas arbeten var dock menat för ”Borgar- och Landtmanna-stånden” eller ”Medel- och Arbets-stånden”.⁴⁸ Rikspatrioternas förförståelse grundade sig ju, vilket vi sett, på att fäderneslandet var uppdelat i olika folk-classer och stånd med olika särskilda funktioner att utföra. Fäderneslandet var likt en bikupa – en metafor som användes i tiden och som blandade samman det monarkiska styressättet med djurvärlden i en intressant organisk hierarkisk helhet.⁴⁹ De lägre skikten var bikupans arbetsbin och deras karaktärer, kroppar, lynnen och sinnen, var utformade för detta ändamål. Här ska det dock påpekas att de lägre folkklasserna innefattade såväl de borgerliga som de agrara näringarnas utövare; med andra ord de som stod över de tjänande klasserna. Föreställningen om olika människosorters olikheter formade därmed de reformpatriotiska projektens utformning och innehåll. Bara att de ansåg att de lägre skikten skulle ha en för dem anpassad upplysning är bevis nog.

KPS intar en särskilt position här. Deras verksamhet var till stora delar riktad till just de jordbrukande eller jordägande delarna av befolkningen. I deras

⁴⁷ Om konungen som ett med fäderneslandet, värn mot tyranni och för bibehållet självbestämmande, se t.ex. ”Stockholm”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 13, 15 feb 1781, s. [49]–50.

⁴⁸ Se t.ex. *Den Christerlige undersåten* bd. I–III 1786, 1789; Gjørwell 1803.

⁴⁹ Se kopparticket i Gjørwell 1803, som också pryder framsidan(!)

Hushållningsjournal samt *Ny journal uti hushållningen* ventilerades ämnen som rörde just jordbrukande och hur den ekonomiska effektiviteten skulle kunna ökas hos lantmännen. Journalerna meddelade också hur lantmännen skulle bete sig för att vara sanna patrioter, och vilka handlingar som belönades med medaljer och mynt. UPS, och senare nätverken kring Gjørwell, var dock inte långt efter. De lät publicera verk som *Den christerlige undersåten* och *Patriotisk Cateches*.

Sammantaget delade dessa publikationer en del särskilda drag. För det första var dem utformade enligt katekesen och tryckta i frakturen. För det andra innehöll de andra teman, anpassade efter sin tänkta läsekrets och formulerade på en enklare stil. Ett exempel på detta finner vi förordet till *Den christerlige undersåten, Särdeles uti Borgare- och Landmanna-Stånden*.

Jag har skrivit för folk af Människo-slågtets lägre Classer. Derföre har jag ock måst föreställa mig deras Omständigheter, rätta mig efter deras Kunskafer och Behof, uttrycka mig efter deras Beskaffenhet kort och tydligt, och alltid tala med dem et Språk, som är för dem begripligt och upbyggeligt.⁵⁰

Att rätta sig efter de lägre klassernas kunskaper och behov innebar i praktiken att vetenskapliga utläggningar, dagsaktuella nyheter och diskussioner om statskonst uteslöts helt eller delvis. När dessa återfinns var de helt inriktade på de agrara näringarna och hur de kunde utvecklas. Majoriteten av innehållet kretsade kring historia, jordbruksrön, moraliska och kristna berättelser samt vad patriotism och medborgaranda betydde för männen ur de lägre klasserna.

På det stora hela fanns samma rikspatriotiska element i dessa publikationer som i de övriga. Syftet var att minska splittring mellan undersåtar från rikets olika områden och sociala skikt samt skapa lojalitet mellan medborgarundersåtarna och kungen.⁵¹ De svenska inbyggarna skulle vara patriotiska och medborgerliga och detta innebar att vara en god lojal undersåte för kungen och fäderneslandet.

Att vara en god medborgare hade ingenting med politiskt medbestämmande att göra, och detta var extra tydligt i reformprojekten som riktade sig till de lägre klasserna. Det var inte ett socialt, etniskt eller kulturellt avgränsat begrepp. Det var kopplat till vissa moraliska dygder och till att vara en god svensk patriotisk undersåte. I de behandlade reformprojekten fanns även föreställningar om vikten av att uppvisa arbetsmoral, skötsamhet och dygdighet i övrigt. Detta kallades ofta "borgerliga dygder" eller en fostran i borgerliga dygder. En av dessa borgerliga dygder var att hålla sig till det gemensamma, samhällets regler. Att vara en god patriot, man och medborgare var till exempel att följa lagar och regler samt ansvara för att man själv och andra följde dessa.

⁵⁰ Citerat ur "Författarens företal", i *Den Christerlige undersåten* bd. I 1786, [opag].

⁵¹ Se t.ex. "Til Läsaren", i *Den Christerlige undersåten* bd. III 1789, [opag]; Gjørwell 1803, "Företal" [opag].

Tanken var att det krävdes en lojalitet jämte ”medborgarna” och mellan medborgarna och konungen för att fäderneslandet som bikupa och dess institutioner skulle fungera. Denna lojalitet följde av att man hade en god karaktär och var en ”redlig Man”:

Hwar och en som will wara en en redlig Man och upföra sig såsom en christerlig Patriot emot alla dem, som bo och wistas med honom i et och samma land, på en och samma ort, han bemödär sig, at i möjligaste mätto afböja alt hwad som kan lända til deras skada.⁵²

Rikspatrioterna skulle alltså lära de lägre folkklassernas husbönder att bli redliga män. En sådan man var oegennyttig, hade full kontroll över sitt hushåll och behandlade sina tjänare väl. Han var en god kristen patriot, betalade skatt och gjorde allt för att undvika friktion mellan sig själv och andra i samhället.⁵³ Skattebetalandet var i sin tur kopplat till rikets och dess inbyggares säkerhet och rätt till självbestämmande då skattepengarna var en förutsättning för att kungen kunde beskydda inbyggarna i händelse av krig.⁵⁴

En god medborgare och undersåte arbetade också för att han själv och andra i hans närhet skulle uppvisa ett skötsamt moraliskt beteende. Enligt *Den christerlige undersåten* skulle en god patriot ”slita de olyckliga från att håna överheten” och fastna i lastens snara. Exempel på laster var frossa, fylleri, lättja, okyskhet, slöseri, trätgirighet och olydnad mot överheter av alla de slag.⁵⁵ En redlig man och ”Christerlig Patriot” redde sig själv bäst; han internaliserade de kunskaper de visa lärt honom och handlade därefter. Han kontrollerade sin moral, sina handlingar och var ett nyttigt arbetsbi.

Just arbetsmoralens utveckling och effektivitet, och arbetets koppling till fäderneslandets överlevnad, är ett av de mer intressanta dragen i den reformation som de ringare folkklasserna skulle genomgå. Husbonden och hans hushållskonst stod i centrum för denna omdaning. Husbonden-lantmannen skulle lära sig att bedriva ett mer förnuftsensligt jordbruk. Detta innebar bland annat att han skulle lära sig nyttan av att inhämta kunskap och sedan omvandla denna i praktisk handling. *Hushållningsjournalen* och *Ny Journal uti Hushållningen* var exempel på litteratur där sådan kunskap kunde inhämtas. Vad var det då för typ av lärdomar? Framför allt rörde det själva jordbruket och dess binärningar. Det kunde till exempel handla om hur husbonden skulle använda mossar och marker för att öka den odlade arealen, eller att investera i nya tekniska hjälpmedel. Men det kunde också handla om hushållningskonst, hur hushållet

⁵² Citerat ur *Den Christerlige undersåten* bd. III 1789, s. 39–40.

⁵³ Gjørwell 1803, s. 72–79.

⁵⁴ Gjørwell 1803, s. 30.

⁵⁵ Citerat ur *Den Christerlige undersåten* bd. III 1789, s. 40. För liknande formuleringar, se Gjørwell 1803, s. 44–48, 70–72.

som ekonomisk enhet borde organiseras. Förhållningssättet till hjonen och tjänarna borde till exempel vara väl avvägt. De arbetande tjänande skulle hållas i hårda tyglar och det var husbondens ansvar att hålla ordning på sina underlydande. Exempelvis skulle de se till att de inte drack för mycket eller tilläts formera intressegemenskaper mellan sig i syfte att till exempel kräva högre löner, mer kläder och mat.⁵⁶ Fäderneslandets arbetsbi skulle alltså hålla ordning bland sina egna arbetsbin.

Att vara ett gott patriotiskt arbetsbi och husbonde var huvudbudskapet i den av Gjørwell utgivna *Patriotiske Cateches: Læsebok for hvar man, i synnerbet for ungdomen af medel- och arbeids-stånden*. Boken var en översättning från en tysk moralist vid namn Johan Friedrich Seide. Gjørwell hade dock, som han skriver i förordet, försvenskat vissa delar av katekesen, och däribland kan nämnas det infogade kopparticket föreställande en bikupa med devisen ”samhällelige och nyttige”. Katekesen består av fem delar. Tre delar handlar om vad patriotism är; hur de ofrälse skall förhålla sig till fäderneslandet; och hur trohet emot landets överhet och ämbetsmän är det viktigaste för en sann patriot.⁵⁷ De två övriga delarna handlar om hushållets förhållande till samhället och medborgarens förhållande till andra medborgare.

Trots att titeln antyder att Gjørwell riktade sig åt samhällets lägre skikt så var tonen i boken snarare riktad åt det övre. Tanken var nämligen att boken inte direkt skulle läsas av ”medel- och arbets-stånden” utan att det var herrskapet och husbönderna som skulle läsa den, och sedan vidarebefordra innehållet till sina underlydande. Boken påkallade med andra ord lika mycket ”herrskapet” som deras ”arbetare”.⁵⁸ Den tryckta listan över beställare visar också att det var de övre skikten som kände sig attraherade av att köpa den. Katekesen gick dock inte igenom tidens censurmyndighet och indrogs. Gjørwell tog villigt emot en stor summa pengar från myndigheterna för att själv ordna konfiskationen och återkallandet av de ca 3000 som redan hade gått ut till köparna.⁵⁹

”Race” och andra nationer

Michael Billig skriver i *Banal Nationalism* att förutsättningen för att ha en nationell identitet är att äga särskilda sätt att tänka om människan som en nationsvarelse och att det mänskliga samhället är indelat i olika hemland. Att ha en nationell identitet innefattar att läsa och förstå världen på ett särskilt sätt.⁶⁰ I vetenskapliga filologiska, historiska eller ”etnologiska” böcker som Gustaf Regners *Större sammandrag af alla wtenskaper* och i reportage och artiklar som

⁵⁶ ”Om tjenligaste Städslö- och Flyttnings-Tiden å Landet”, *Ny Journal uti Hushållningen* set/okt 1803, s. [191]–198.

⁵⁷ Gjørwell 1803, ”Innehållet af Patriotiska Catechesen” [opag]; passim.

⁵⁸ Gjørwell 1803, i ”Företal” [opag.]

⁵⁹ Se Petterson 1992, s. 146 (not 70).

⁶⁰ Billig 1995, s. 8.

publicerades i exempelvis *Historiskt Bibliotek* och *Upfostrings-sällskapets Almäna Tidningar* förevisades en hierarki mellan nationer och folkslag, och mellan olika grupper inom en nation.⁶¹ Alla nationer (folkslag) levde i en värld av nationer, och dessa nationer var i sin tur ordnade i ett system. Till exempel gjordes ofta skillnad på Europas ”förmästa Nationer” och de man ansåg inte var lika anrika, eller nationer som Polen och Ryssland, som hade en annan syn på människans födslorätt att vara fri från livegenskap och trälldom. Det senare var givetvis en del i verksamheten med att framställa Sverige och andra nationer med liknande statssystem som mer upplysta och ”fria” nationer.⁶²

Det sena 1700-talets vetenskapliggörande av människans nationella tillhörighet och kropp handlade mycket om att jämföra olika folkslags kroppar och karaktärer med varandra och placera in de nationaliserade, klassade och könade kropparna i ett vetenskapligt system. Varför vissa ”nationer” hade utvecklats olika och varför vissa hade vit, kopparfärgad, brun, svart eller mörkröd hudfärg, vad en av tidens stora frågor. ”Nationer” eller ”folk” (begreppen användes som synonyma) blev objekt för vetenskapligt studium under denna tid. Vetenskapen som vägar till att nå kunskap om fosterlandet och vetenskapsmannens värv som fosterländskt och medborgerligt, hyllades särskilt av rikspatrioterna.⁶³ Vad som gav nationer deras särskilda ”caractere” var en omtvistad fråga vid denna tid. Vissa ansåg att skillnaderna mellan människor i deras ”national caractere” hade att göra med skillnader i regeringsform, uppfostran och religion, andra lade störst emfas vid klimatet. Dessa kombinationer gjorde att till exempel kristna och muslimer utgjorde två helt olika arter av människor som beskrivs lika stor som skillnaden mellan natt och dag eller olika årstider.⁶⁴

Detta hade också att göra med att hudfärg och ”race” blev viktigare i beskrivningar av dessa folkslag än de Europeiska. När man till exempel beskrev Amerikas eller Afrikas nationer och olika folkslag handlade det i mångt och

⁶¹ Se t.ex. ”Stockholm”, *Upfostrings-sällskapets Almäna Tidningar* no 4 15 jan 1781, s. [13]–15; ”Stockholm; Försök att visa...”, *Upfostrings-sällskapets Almäna Tidningar* no 11 8 feb 1781, s. [41]–43.

⁶² Se t.ex. ”Statskunskap. Stor-Britannien. Engelska Nationens Caractere”, *Upfostrings-sällskapets Almäna Tidningar* no 156–157, 10 okt, 1782, s. [621]–622; ”Natur-Kännedom. Menniskan. Fortsättning”, *Upfostrings-sällskapets Almäna Tidningar* no 148–149, 26 sep 1782, s. [589]; ”Natur-kännedom. Menniskan”, *Upfostrings-sällskapets Almäna Tidningar* no 168–169 31 okt 1782, s. [669]–670; ”Anmärkningar, rörande Turkarnes Caractere, Seder och Förfatning...”, *Almänna Tidningar* no 19, 16 juni, 1788, s. 146–147; ”Betraktelser öfver Stats-stälningen i Europa, vid Början af Året 1788...”, *Allmänna Tidningar* no 32, 16 juli 1788, s. 249.

⁶³ ”Stockholm”, *Upfostrings-sällskapets Almäna Tidningar*, no 86 8 nov 1781, s. [341].

⁶⁴ ”Anmärkningar, rörande Turkarnes Caractere, Seder och Förfatning...”, *Almänna Tidningar* no 19, 16 juni, 1788, s. 146–147. Se även det ”Bihang til Upfostrings-sällskapets Tidningar för år 1781”, (1781, s. 470–472), som återfinns längst bak i 1781 års volym. Här berättas det om samtidens stater och regenter i alla fem världsdelar. Här blir kategoriseringen av världen i hedniska, ”muhamedanska” och kristna, tyranniska och monarkiska, aristokratiska och enväldesregeringar, tydlig.

mycket om att bestämma de olika färgtyperna människorna hade eller deras nationella kroppstyper. Nationer och folk var inte jämställda. Visa var helt enkelt mer upplysta och civiliserade än andra. När de självutnämnda *Britons* nationalkaraktär skulle beskrivas låg tyngdpunkten på regeringssätten, uppfostran och seder.⁶⁵ I sin tur gjorde man gärna skillnad mellan Europas förnäma nationer och vildarna på kontinenten eller muslimerna i öster. Det var också i dessa sammanhang som kultur och vildhet, vithet, svarthet och olika nyanser av brunhet, blev aktuellt.⁶⁶ Här fanns också en estetisk bedömning av olika nationers kroppar. En ”Neger Nation” som höll till i Östafrika kunde till och med beskrivas som ganska vackra av den enda anledningen att de inte hade de utpräglade kroppsdragen de andra negrerna hade: stora platta intryckta näsor och negerns ulliga hår.⁶⁷ Dessa nationella stereotyper var också tydligt klassade. Särskilt viktigt var diskursen om nakenhet för att göra skillnad mellan olika arbetande och ociviliserade lager, såväl negrer som svenska ringa arbetare. Ett gott exempel på detta slags klassade nationella meningsskapande finner man i följetongen ”Natur-kännedom. Människan” som publicerades i *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* 1782. I fokus stod den norska arbetande bonden. Enligt författaren var det klimatet som hade präglat honom till en hård och härdad person. Han arbetade enligt författaren naken på överkroppen. Han arbetade till och med utan kläder på överkroppen under vintern så att hans svett frös till is på hans bringa. Men han var så pass härdad att när han svettades för mycket kylde han av sig i snön.⁶⁸ På detta sätt beskrevs alltså den norska bonden. Nakenheten var här en indikation på hans nationalitet – han var härdad av klimatet. Men nakenheten var också en indikation på hans position i det sociala universumet. Nakenhet var nämligen, liksom Margret Hunt visat, en markör som 1700-talets övre skikt kopplade samman med vad dem *inte var*, fattiga och hårt arbetande. Nakenhet var med andra ord en del i de övre skiktens sätt att tala om arbetande och fattiga vid denna tid. Enligt Hunt överfördes föreställningar om nakenhet och ocivilisation till den rasistiska diskursen om Indianer, Afrikaner och Indier allteftersom. Men på samma sätt

⁶⁵ Se t.ex. ”Statskunskap. Stor-Britannien. Engelska Nationens Caractere”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 156–157, 10 okt, 1782, s. [621]–622; ”Natur-Kännedom. Menniskan. Fortsättning”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 148–149, 26 sep 1782, s. [589]; ”Natur-kännedom. Menniskan”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 168–169 31 okt 1782, s. [669]–670.

⁶⁶ Uttrycket ”förmämsta Nationer” och hur det applicerades inom Europa, se ”Betraktelser öfver Stats-stälningen i Europa, vid Början af Året 1788...”, *Almänna Tidningar* no 32, 16 juli 1788, s. 249.

⁶⁷ ”Natur-kännedom. Menniskan”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 168–169 31 okt 1782, s. [669]–670.

⁶⁸ ”Natur-Kännedom. Menniskan”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* 87–88, 10 juni 1782, s. 346.

som i fallet med underklassen fokuserade man på deras nakenhet som ytterligare en del i meningsskapandet om dem som annorlunda.⁶⁹

De kanske är intressantare att se till hur dessa vetenskapliga teorier om nationalkaraktärer, kroppar och ”race” influerade rikspatrioternas framställning av andra folk. Ett tydligt exempel på detta är hur man närmade sig judarna.

Den negativa diskursen om judarna som grupp, antisemitismen, har framställt som en viktig del i det svenska nationsbygget.⁷⁰ Antisemitismen är ett återkommande inslag i denna avhandling och jag kan redan nu säga att den har haft betydelse för att formulera svenskheten under hela undersökningsperioden. Men judarna som grupp har inte haft samma betydelse för alla projekt under perioden. Hos vissa var antisemitismen en mer eller mindre given del av det nationella språket, hos andra har den spelat en mindre roll. Det sena 1700-talets patrioter var framför allt intresserade av judarnas skadeverkningar på det svenska samhället om de skulle ges burskapsrättigheter och komma in i det svenska samhället. Judarna var nämligen mer fördärvade till seder och fortfarande kvar i ett slags stam- eller ättementalitet. Ett exempel på det är hur man skildrade juden moralisk tveksam och ociviliserad för att han fick så många barn och satte en ära i att avla av sig. En bild målades upp av ”jude-hopen” som ett ”folk” som spred sig över Europas nationer för att de inte kunde lägga band på deras sexuella begär och för att den mosaiska lagen föreskrev stora barnaskaror. En anledning till ”judarnes förökning” var att de åtnjöt många till ”avling retande närings-medel”; en annan var att de tog nya hustrur direkt efter att de förra hade dött (i barnsäng förstås).⁷¹ För att juden skulle kunna bli upplyst och införlivas i den svenska samhällsgemenskapen fick han lov att upplysas samt upphöra att vara jude – att sluta vara ett folk eller en stam i nationen.⁷²

Judarna var dock inte den enda eller den främsta grupp vars intressen ansågs utgöra motstridiga till rikspatrioternas vision om ett enat och harmoniskt fädernesland. Fienderna, äldre såväl som samtida, pekades dock oftast ut i den historiska litteraturen.

⁶⁹ Hunt 1993, s. 344.

⁷⁰ Andersson 2000, passim.

⁷¹ Citaten ur, ”Stats-kunskap; Europa. Om Judarnes nyttiga eller skadliga Burskap gemensamt med de Christne”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 9–10, 17 jan 1782, s. [33]–34.

⁷² ”Stats-kunskap; Europa. Om Judarnes nyttiga eller skadliga Burskap gemensamt med de Christne”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 9–10, 17 jan 1782, s. [33]–34; ”Stats-kunskap; Europa. Om Judarnes nyttiga eller skadliga Burskap gemensamt med de Christne. Slutet”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 11–12, 21 jan 1782, s. [41].

Rikspatriotiska myter

Det finns väl kanske ingen byggsten som framställts så viktig för att forma nationella gemenskaper som produktionen av en passande nationell historia.⁷³ Följande avsnitt handlar om rikspatrioternas historieproduktion och mytspridande. Sammanfattningsvis kommer jag att visa på två teman i historieskrivningen som var generella och kan sägas ingå i en rikspatriotisk mytberättelse. För det första kommer jag att visa hur mytproduktionen innehöll vid det här laget välkända idéer om enighet och harmoni som det normala tillståndet. För det andra kommer jag att visa hur historieskrivningen blev ett sätt att skriva in de övre skikten (konungarna och adeln) i en nationell mytberättelse, att nationalisera dem och peka ut deras historiska roller som garantier för folkets frihet och fäderneslandets självständighet.

En stor del av rikspatrioternas förlagsverksamhet och reformlitteratur ägnades åt ”fäderneslandets historia”.⁷⁴ Vad var syftet med deras arbete att just ge ut, trycka och skriva historia? Värdet av den svenska historien låg enligt Gustaf Regnér i att förevisa ”Nationens och enskildta stora mäns företaganden”. Historien skulle visa på goda patriotiska dygder genom väl valda exempel.⁷⁵ I andra publikationer stöter man på åsikten att historien skulle visa på olika dygder och laster hos hela folkslag och nationer och på det sättet utgöra jämförelsepunkter för samtiden.⁷⁶

Det nationella historiska narrativen byggde inte på en kampdiskurs som hos senare patriotiska reformrörelser: det var det välordnade fäderneslandets historiska enighet och de avvikande situationerna av rubbad enighet som skildrades.⁷⁷ Enigheten var dock inte baserad på en myt om konungens och folkets gemensamma kamp mot aristokratiska och utländska intressen; en berättelse som var populär under 1800-talets första hälft.⁷⁸ Rikspatrioternas nationella mytproduktion präglades av idén om ett passivt lydande folk, och en aktiv kungamakt. I de historiska extrakterna och berättelserna demonstrerades hur det monarkiska styressättet var det enda möjliga alternativet för att bevara det heliga lugnet, i jämförelse med tidigare aristokratiska och folkliga regeringar. Enighetsmyten återfinns i både den svenska och utländska historien. Ofta

⁷³ Se t.ex. Anderson 1992; Bohman 1997; Edquist 2001; Eriksen 1998; Hall 2000; Hallberg 2002; Hobsbawm 1983; Johansson 2000; Linderborg 2001; Walette 2004.

⁷⁴ En fallstudie av UPS förlagsverksamhet under 1784 ger vid handen att 35 av de 81 böckerna som gavs ut på svenska tillhörde området historia och historiska biografier. Se Bilaga 1.

⁷⁵ Citerat ur Regnér 1779, s. 66–67.

⁷⁶ Se t.ex. ”Stockholm”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 97, 17 dec 1781, s. [389]; *Historiskt Bibliotek* no 1 d 2 mars 1784, s. 5.

⁷⁷ De folkliga populära reformrörelserna hade t.ex. en mytproduktion som byggde på föreställningen om en allestädes närvarande klasskamp, där kampen sågs som den nationella historiens mest genomgripande drivkraft. Detta kommer att behandlas utförligare i kap. 5.

⁷⁸ Om kungen och folket i den nationella mytproduktionen under 1800-talet, se Hall 2000, s. 107–114.

handlade det just om att visa på exempel om det hur det kunde gå om till exempel stridigheter och agg tilläts inom en nation. På det sättet blev exempelvis den amerikanska revolutionen ett exempel på hur för mycket övermakt och ofrihet kunde leda till att undersåtarna reste sig, medan stridigheterna inom Frankrike gav vid handen att för mycket frihet kunde missbrukas och skapa oordning inom en nation.⁷⁹ Den rätta friheten var avhållen att folket lärde sig att lyda och var goda medundersåtar.

I och med att harmonin i hierarkin i den historisk nationellt integrerade staten var det som utgjorde normaltillståndet gav det att fäderneslandets fiender var de grupper och nationer man ansåg hade rubbat den heliga harmonin. Dessa var framförallt arvsfiender som katolikerna, Danmark och Ryssland, men i en del fall var farsoten även en despotisk monark. Om en konung var tyrann, levde hela nationen i ofrihet, om han var en god monark – som vasaätten och Gustav III – levde nationen i harmoni.⁸⁰

Historien om enigheten och rubbad enighet fokuserade till stora delar på olika konungarnas och maktkonstellationers regeringsperioder. Berättelsen följde i stora drag denna struktur: Efter att de götiska furstarna, som till exempel Oden, hade besegrats, infann sig en period av mörker såväl kulturellt som politiskt. Under medeltidens mörker hade katolicismen infiltrerat fäderneslandet med hjälp av rovgiriga och egennyttiga munkar och nunnor. Den yttre fienden hade blivit en inre fiende. Under Kalmarunionen hade sedan danska orenheter smugit sig in i det svenska språket och i kulturlivet. Men efter mörkrets tidsålder kom ljuset i form av stormaktstidens monarker. Gustav II Adolf hade till exempel upplyst ”Nationen” och rättat till det svenska språkets orenhet och oregelbundenhet. Sverige började sakteliga få en svensk vitterhet med hjälp av till exempel Stiernhielm. Men friden hade återigen vara kort. Inre stridigheter, ”agg” och ”parti-yra” hade skakat riket. Då hade Gustaf III stigit in och tyglat ”sjelvsvaldet”, stadgat den ”rätta friheten” och blåst nytt liv i den svenska vitterheten.⁸¹ En berättelse om en nations resa från mörker till ljus,

⁷⁹ *Historiskt Bibliothek* no 1, 2 mars 1784, s. 5–6.

⁸⁰ Peter Hallberg har i sin avhandling *Ages of Liberty* studerat historieproduktionen av olika sociala grupper och klasser under frihetstiden och den gustavianska eran. Han har bland andra fokuserat de för sin tid kända historieförfattarna Sven Lagerbring, Anders Schönberg och Olof von Dahlin. Hallberg menar att historieskrivningen var ett ideologiskt instrument som användes av adel, ofrälse och kungahuset för olika politiska och identitetskapande syften. För kungahuset blev historien ett viktigt verktyg för att legitimera Gustaf III:s ”revolution” och ett återinsättande av kungamakten efter frihetstidens så kallade ”despotism”. Monarken försökte enligt Hallberg legitimera sin maktposition genom att låta representera sig själv som en nationalhjärte – och som en reinkarnation av Gustav Vasa och Gustav II Adolf. Dessa myter om Gustaf III liknar rikspatrioternas. Se Hallberg 2003, s. 1–6, 232–278. Exempel på antikatholicism finns t.ex. i *Anmärkingar i svenska historien... bd. II*, ”5. Kon. Sigismund var en werkelig Catholik...”, no 2, d 21 jan 1782, s. [9]–11.

⁸¹ Detta nationella historiska narrativ återfinns i både tryckta tal, verser och historiska berättelser. För ett exempel på ett tal i denna anda, se ”Götheborg, Tal, hållet d. 19 Aug. 1780

genom att besegra de fiender som hade rubbat harmonin. Den monarkiska styresformen var alltid *deus ex machina* i rikspatrioternas mytproduktion. Monarkerna ställde allt till rätta, kapade huvudet på fienderna som rövade åt sig av svenskarnas resurser eller motade bort tyranner som hade försökt ersätta den goda, sunda, monarkin med ett tyranniskt tvångsvälde. Monarkerna hade i historien varit garant för det svenska rikets frihet, självbestämmande och harmoni och skulle så vara i framtiden – detta var den rikspatriotiska historieproduktionens budskap.

Mytproduktionen hade ett annat genomgripande tema: att visa på adelns och den rådande kungaättens långa nationella historia och deras viktiga historiska roll. Det är tämligen ovanligt att man stöter på längre berättelser om rikets historia. Det är ju inte så konstigt mot bakgrund av att den vetenskapliga historieskrivningen inte kom igång på bredare basis förrän under 1830-talet. Men några grepp går igen varav den kunga- eller adelsfokuserade genealogiska metoden var vanligast.⁸² Poängen med denna form av historieskrivning var att stapla upp årtal och släktförbindelser i en ordnad modell eller tabell. På så sätt visualiserades den svenska historien på samma sätt som var vanligt inom religiös exegetik.

Kungalängden i Regnérs *Större sammandrag af alla vetenskaper från 1779* är ett gott exempel på hur detta kunde se ut. Längden visar hur de samtida monarkerna hade ett släktskap med de svenska urkungarna Oden, Thor och Fjölner.⁸³ Kungarna fick på detta sätt både ett magiskt skimmer av utvaldhet och med en mystisk genealogi, samtidigt som de alla ingick i den svenska tideräkningen och således sågs som ett självklart inslag i fäderneslandets långa historia. Längden är också intressant som exempel på visualisering av den nationella historien. Det här var definitivt före en tid då nationella storslagna händelser eller personer avbildades på koppartick eller med den moderna trycktekniken för bilder – inte minst kartans funktion måste ha varit oöverträffbar som identitetsskapande teknik när den väl började spridas till folkflertalet. När det kommer till kungalängderna och ättetavlorna så måste man bara konstatera att det förmodligen till stora delar var så här svenskarna mötte och visualiserade den svenska historien på denna tid: som en lång genealogisk lista över kungar.

inför Kgl. Vetenskaps- och Vitterhets-samhället härstädes, af des ledamot och Secreterare Hr Olof Westman...”, *Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar* no 77, 8 okt 1781, s. [305]–307.

⁸² Den genealogiska berättartekniken var en vanlig förekommande metod i rikspatrioternas samtid. Patrik Hall har lyft fram hur den genealogiska nationalismen uppkom under stormaktstiden och utvecklades under 1700-talet med Johan Peringskölds *Ättar tal* som exempel. Syftet var att sammanföra samtidens och historiens kungar och stora män med gamla bibliska och antika celebriteter. På så sätt skapades en föreställning om kontinuitet med det som var viktigt för samtiden, den religiösa historietolkningen samt det antika arvet. Samma praktik användes av rikspatrioterna under slutet av 1700-talet, fast nu var det antika och kristna arvet utbytt mot det fornordiska. Se Hall 2000.

⁸³ Regné 1779, s. 183–194.

Men det var inte bara forntida och samtida monarker som skildrades på detta sätt. Adeln och de övre skikten hade en liknande historieskrivning där det utslocknade Sverige och det levande Sverige, för att parafrasera en faktisk boktitel, skulle knytas ihop till en enhetlig nationell berättelse.⁸⁴ Ett gott exempel på detta är den utvikbara ”Geneologisk tabell: Huset Holstein-Gottorp uti Sverige” i *Historiska Läsningar* 1809. Här visas adelsättens långa svenska historia i en form som påminner om en blandning av dåtidens kungalängder och släkträd.⁸⁵ Vid sidan av att historiskt sanktionera de övre skikten och monarkin som en del av en längre nationell historia, något äkta svenskt med svenska rötter, framstår det som att rikspatrioterna ansåg det viktigt att lära svenskarna att adeln liksom monarkerna hade en historisk roll. Och det är något som kom att bli extra tydligt under krigsåren 1788-1790 då föreställningar om rikets säkerhet, självbestämmande och överlevnad kom att bli tydliga spår i den mytproduktion som omgav Sveriges ryska krig.

1788–1790

Ärad vare vår store och odödlige Konung, som på et utmärkt sätt vågat sit dyra, sit oskattbara Lif för vår Vålgång; som, sedan han frälsat oss från Aristocratiska Våldet, äfven, oagtat alla Hinder, kastat af våra Skuldror et främmande Ok, gjort Riket sjelfständigt och återskaffat Sverige sit förra Rum ibland Europas väldige Magter.⁸⁶

Nationalismen var redan vid krigsutbrottet 1788, inbäddad i den svenska politiska kulturen, i institutioner och i tolkningen av samhällsorganisationen. Detta var förmodligen en förutsättning för att den form av integrerande nationalism vi hittills bekantat oss med skulle komma att intensifieras under det svensk-ryska kriget. I sammanhanget är det intressant att det var det svensk-ryska och inte det svensk-danska så kallade Teaterkriget som rikspatrioterna framför allt ägnade sin uppmärksamhet.

Om meningsskapande om det välordnade harmoniska fäderneslandet och den hierarkiska svenska gemenskapen hade varit viktigt tidigare, blev det än mer intensifierat i det skarpa läge som krigstillståndet skapade. Alla delar i denna politiskt och socialt integrerande nationalism kom nu spetsas till och kretsas kring rikets och folkets rätt till självbestämmande. Men i detta läge befestes

⁸⁴ *Det lefvande Sverige, uti Förbindelse med det Utslocknade Sverige*, bd 1-2 1798, s. [1]–5, 15–22, 26.

⁸⁵ ”Geneologisk Tabell: Huset Holstein-Gottorp uti Sverige”, *Historiska Läsningar* bd. 2, 19 aug 1809.

⁸⁶ Citerat ur ”Utdrag af et Bref ifrån en Magistrats-Person i Landsorten til en Vän i Stockholm i anledning af den vundna Freden...”, *Almänna Tidningar* nr 226, 5 okt 1790, s. 1802–1803. Den kan nämnas att KPS inte engagerade sig i krigsmytskapandet på samma sätt som UPS. Det har givetvis att göra med deras särskilda inriktning på agrar kunskap och medborgerlig nyttomoral. Dagspolitiska nyheter förekom ytterst sällan.

också en tolkningshorisont om vad kriget var: ett monarkiskt (inte demokratiskt, aristokratiskt eller despotiskt) nationskrig.

Nationalismforskare har påpekat att det under 1700-talet skedde en övergång mellan furstekrig och nationskrig i krigsdiskurser. David A Bell som har studerat krigspropagandan och mytskapandet kring fransk-engelska kriget under 1700-talet menar att det skedde en förändring från en tolkning av krig som furstekrig, mot en tolkning av krig som nationskrig där varje medborgares säkerhet var hotad (inte bara furstehusets).⁸⁷ I de svenska patrioternas krigsberättelser ramades kriget nu in som ett nationskrig, inte ett krig mellan två furstehus. Men det var monarken och undersåtarna eller medborgarna som tillsammans var delaktiga och vars säkerhet hotades, inte bara medborgarnas. Detta har givetvis att göra med det jag tidigare påvisat vad gäller det föreställda fäderneslandets monarkiska och hierarkiska struktur. Patrioterna kunde inte tänka sig en monark eller ett furstehus avskilt från nationen, monarken var fäderneslandets främsta institution.

Kriget beskrevs således som ett krig mellan Ryssland och Sverige, mellan Ryssars välde och fäderneslandet.⁸⁸ Det ryska väldet försökte enligt standardnarrativet, attackera och kränka den Svenska självständigheten, Landets Fader och Landets Barn. "Landets Fader" skall i sammanhanget givetvis förstås som Gustav III. Det är intressant att mytskapandet om kriget också könades när det kommer till kungligheterna. Den ryska kejsarinnan, Katarina, framställdes som den onda Landsmodern medan Gustav III var den goda Landsfadern. Kriget framställdes som ett mellan kvinna och man, despotiskt-aristokratiskt kaos mot en sund manlig, monarkisk statsordning.⁸⁹ Förutom att köna konflikten på detta sätt användes gärna symboler i form av till exempel lejonet och örnen, de djur som var avbildade på ländernas respektive riksvapen. Lejonsymbolen, som fanns på det svenska riksvapnet, är i sammanhanget intressant för att den återkommer i andra radikalare sammanhang under mitten av 1800-talet.⁹⁰ Omskrivningar av konflikten i termer av djuren avbildade på riksvapnen var vanligt i patriotiska verser och motto. "Bland Djur et Lejon Krona bär, Af Foglar det ej skrämjas plär", är ett exempel.⁹¹ Här fick lejonet symbolisera själva konungamakten och riket i sin helhet medan "Foglarna",

⁸⁷ Bell 2002, s. 38–39, 44–45.

⁸⁸ Se t.ex. skildringarna i den av Gjørwell utgivna *Bref til en Wän om Sveriges Närvarande Politiska Tilstånd; Ifrån Landsorten den 31 Decemb. 1788*, 1789, s. 4–5; "Nyheter.. Åbo", *Allmänna Tidningar* no 13, d 29 maj 1789, s. 98.

⁸⁹ Se "Adresse; Sinnbilder och Inscriptioner vid Illuminationen...", *Allmänna Tidningar* 5 okt nr 226 1790, s. [1799]–1800

⁹⁰ Detta kommer att behandlas i kap.5 i avhandlingen.

⁹¹ Citatet ur *Allmänna Tidningar* 5 okt 1790 nr 226, s. [1799]–1800. Följande versrad trycktes som exempel på en fin inskription vid en av de många illuminationer som iscensattes och återgavs som goda patriotiska exempel i *Allmänna Tidningar* under krigsåren. Illuminationer behandlas mer utförligt nedan.

örnen, var en symbol för det ryska våldet som hotade Fäderneslandet som självständig stat. Kungen framställdes som bevakare av självständigheten – och själva kriget som ett krig för fäderneslandets självständighet. Man inskräppte till och med att kriget inte var ett erövringskrig för att tillförskansa sig andra länders territorium. Det handlade om nationens överlevnad, inte maktpolitik mellan furstehus; i alla fall inte enligt rikspatrioterna.⁹²

Under kriget kom monarkin och konungen som nationell institution och representant för hela hemlandet att utsättas för ett febrilt meningsskapande. En tydlig linje i detta mytskapande var att likna honom vid Vasaätten och inkorporera honom i en nationell historieskrivning som redan fanns till buds. Monarken beskrevs till exempel som bärare av ”tappre Wasars blod” och som den ”Främste Medborgaren” eller ”Hjelten” som krossat Rysslands välde.⁹³ Han beskrevs som folkets Konung, och tilltalades gärna som sådan i verser och tacktal som en räddare ”som ej velat spara Din Möda och Dit Mod för vår Självständighet!”⁹⁴ Men man ska för den delen inte tolka det som att folkets viktigaste uppgift nu hade förändrats, de var fortfarande konungens folk. Under kriget kom ”folket” att visa sin lydnad genom att visa sin trohet till sin landsfader i verser, tal, sånger och skålar.

Tidigare i kapitlet visade jag hur enhetlighet och meningsskapandet om fäderneslandet som en välordnad organisation var viktiga delar i patrioternas nationella språk. Detta blev än mer tydligt under kriget. För vissa, som Gjørwell, var själva poängen med förmedlingen av kriget att berätta en historia om enighet, trohet och hur en ”Förtrolighets Ande” härskade i alla ”Svenska Bröst”.⁹⁵ Att visa upp hela rikets lojalitet jämte Gustav III:s krigsföretag var viktigt under hela krigsförloppet och även efter kriget var över.

För patrioterna blev uppvisandet av lojalitet och enighet en huvudpunkt i det politiska nationella mytskapandet om ”Sveriges ryska krig” och bevis för den nationella gemenskapens styrka. Under och efter kriget tillhandahölls rikspatrioterna av råmaterial i form av beskrivningar av illuminationer, frikårens och fredsfesters hyllningar och firanden av freden i form av verser, sånger och

⁹² Så är i alla fall meningen i det man valde att publicera, se t.ex: ”Adresse. Berättelse om Freds-Festen uti Götheborg, d. 19 Sept. 1790”, *Almänna Tidningar* no 227, 6 okt 1790, s. [1806]–1810.

⁹³ ”Tal, hållet i anledning af Segren vid Svensksund d. 10 juli 1790, uti et Sällskap i Nyköping...”, *Almänna Tidningar*, no 193, 25 aug 1790, s. 1537–1540. Se även rapporteringarna från illuminationerna som hade vidtagits efter krigsslutet där Gustaf III hyllades, t.ex: ”Adresse. Sinnebilder och Inscriptioner vid Illuminationen, som anställdes i Stockholm d 21 Aug 1790, vid den almänna Glädje-betygelsen öfver den emellan Sverige och Ryssland slutne freden...”, *Almänna Tidningar*, no 202, 6 sep 1790, s. [1607]–1608; ”Sinnebilder och Inscriptioner vid Illuminationen, som anställdes i Stockholm d 31 Aug 1790...”, *Almänna Tidningar*, no 207, 11 sept. 1790, s. 1650–1652.

⁹⁴ ”Adresse. Skaldebrief til Konungen...”, *Almänna Tidningar*, no 211, 16 sept 1790, s. [1679]–1680.

⁹⁵ ”Adresse. Til Läsaren”, *Almänna Tidningar*, no 223, 1 okt 1790, s. [1777]–1780.

tal. Dessa kom att tjäna som exempel på god patriotisk gemenskap mellan konungen och hans undersåtar, och mellan undersåtarna inom det fäderneslandet.

Den 23 januari 1789 publicerades till exempel en ”Dalkarls–visa” i *Almänna Tidningar*. Visan hade enligt skribenten sjungits av Dala-frikorpsen när den marscherat och manövrerat inför majestäten. Här återfinns både ett nationellt meningskapande om folket som en tapper gammal stam av män som är beredda att slåss för fäderneslandet och hyllningsverser till Gustaf III där han skrivs in i ledet av nationalhjältar

Vår Kung, Vår Gustaf! Se Dit Folk:
Des Arm är nu des Hjertas tolk,
Den eld för Wasa fordom bran,
För Dig ej fläckas kan.

Ur Bergen, Styrkans Fosterbygd,
Med Fädrens Mod, med Fädrens Dygd,
Se gamla Tapperhetens Stam
För Dig nu vandra fram!

Ej Mödrars, Barns, ej Makars röst
Förändrar nu vårt Hjelte-Bröst;
Och i den tid oss alla rör.
Ej Ålder skilnad gör.

At våga lif för Land och Kung
Man ej för gammal, ej för ung
I våra Dalar känner sig
[...]
Hvart Hjerta andas Krig⁹⁶

Det går förstås att tolka och använda ovanstående upplysningar på två helt olika sätt. Å ena sidan kan man använda publikationen som ett bevis på att frikorpsen faktiskt visade sin lojalitet, positionerade sig själva som ett offerfyllt manligt folk som en politisk handling. Å andra sidan kan man se till publikationens representativa karaktär: att den trycktes för att förevisa enighet och lojalitet bland olika landsändar och sociala grupper inom nationen, med devisen att detta var en god patriotisk handling. Det är det senare perspektivet som står i fokus i min analys. För vad detta indikerar är att patrioterna visade upp ”folkets” lojalitet mot monarken. I krigspoesin, som den ovan, låg fokus

⁹⁶ ”Dalkarls-visa, gjord och sungen År 1788, då Hans Maj:t *Konungen* såg uti Wärmeland den ifrån Dalarne ankomne Fri-Corpsen marchera och manoevrera”, *Almänna Tidningar* no 10, 23 jan. 1789, s. 73–74.

hela tiden på kungen som folkets kung, ”Vår kung” inleder ju versen. Här skapades en bild av folkets vilja att slåss för sin kung och sin fosterbygd.

Patrioterna konstruerade alltså en enhetlig och hel berättelse genom att klippa och klistra ihop från tillgängliga resurser. Den berättelse som klipptes ihop var en bild av ett välordnat, enigt, fädernesland. I just denna visa var det en regions (Dalafolket) lojalitet som visades upp. Liknande lojalitetsbetygelser från andra regioner i väldet, som Svenska Pommern och Finland, återfinns också. Ifrån Greifswald rapporterades det om att en fredsfest hade hållits för att fira rikets självständighet och lyckan över att fäderneslandet ägde sådana stolta patrioter.⁹⁷ Exempelen på att man blandade in den ”Finska Nationen” i krigsmyterna är dock få. Men i de fall det förekommer, som i följande stridsskrift utgiven av Gjørwell, framställdes det finska manskapet i gemen som trogen sin kung:

Finland har flere hundrade år rönt, och med trohet erkänt Swenska Regeringens Mildhet, och K. GUSTAFS synnerliga huldhet och Nådiga förtroende: Förfäder och de sjelwe hafwa förfarit och sett Ryska Regeringens grymhet, och dels snabbare, dels långsammare Lönmord af de Staters Frihet och Sjelvständighet, som blifwit förledde at förtro sig Rysslands tillbud och försäkringar.⁹⁸

Framför allt fokuserades dock de arbetande och näringsidkande lagrens hyllningar och lojalitet. Borgerskapets lojalitet representerades exempelvis genom att berätta om de borgerliga frikorpens mobiliseringar, övningar och verksamhet. Nu var ju inte dessa inkallade eller ens officiella korpser och så framställdes de inte heller. Däremot blev de en sinnebild för hur goda patrioter skulle uppföra sig. De hade på så sätt en stor symbolisk roll i krigspropagandan, centrerad just runt skapandet och uppvisandet av olika sociala grupperns lojalitet. Som verksamhet skall nog de borgerliga frikorpserna snarare betraktas som en förlaga till skarpskyttarna. Det betyder inte att de inte var viktiga för borgerskapets politiska mobilisering, eller ens att de ska underskattas vad gäller dessa grupperns uppvisande av lojalitet i maktpolitiskt syfte, men frågan här är vilken roll de fick för patrioterna och deras nationella krigsstory.

Vad gäller just borgerskapet framställdes det som en grupp stridande bröder som alltid arbetade för fäderneslandets bästa, även i fredstid:

Det är vårt Borgerskap, som tagit til gevär
Och mär af detta steg hur det sig lika är:
I Fredens lugn då aldrig mödan spara
Och idoghet är deras vän;
När Fosterlandet står i fara,

⁹⁷ ”Adresse. Berättelse om Freds-festen, firad uti Frimurare-Logen i Staden Grefswald uti Kgl. Svenska Pommern, d. 27 sept. 1790.”, *Almänna Tidningar*, no 246, 28 Okt 1790, s. [1959]– 1962.

⁹⁸ Citerat ur den av Gjørwell utgivna *Bref til en Wän om Sveriges Närvarande Politiska Tilstånd; Ifrån Landsorten den 31 Decemb. 1788*, 1789, s. 19.

Så ser du dem som Bardamän.
Den kostnad de sig gjort den vil jag intet nämna
Det är hvad alla vet,
Den är dem intet tung;
Men at beqvämighet och at alt annat lämna
Af Nit och Kärlek för sin Kung,
Det är en dygd som fodras min och allas: Tacksamhet
De Tänkesätt, som hos dem rå, de ha nog
Kände blifvit.⁹⁹

Förutom att borgerskapet framställdes som villigt att själv ta till gevär, är det intressanta här faktiskt pengarna. Borgerskapet framställdes som mer än villigt att betala för krigsföretagen. Just fokus på borgaren som näringsståndet – hans (eller hennes) roll som näringsidkare i ett ordnat fädernesland – reproducerades här. Kostnaderna bekymrade dem inte, inte heller att de fått ge upp vissa bekvämligheter för den stora saken. De representerades som en grupp som helt enkelt utförde sin roll i den heliga ordningen, att bidra på sitt sätt till rikskroppens överlevnad.

De lägre skiktens stöd för den rådande ordningen blev en given del i krigsmyterna. Arbetarnas och allmogens lojalitet förevisades till exempel genom att man beskrev en arbetare hållandes en vasakärve med devisen ”Jag Dig så gärna bär, Ty Du en Kärfva är”,¹⁰⁰ där ”kärfva” indikerar att Gustavianen hade liknelser med de gamla Vasakungarna. Att arbetaren sa ”gärna bär”, var en representation av ett symboliskt samtyckande från dennes sida, om samhällets rollfördelade organisation. Allmogens lojalitet representerades alltså som en tacksamhet för att landets självbestämmande hade bibehållits, att landet inte hade störtats i oreda och tvedräkt.¹⁰¹ Hantverkarnas lojalitet visades också upp. I *Almänna Tidningar* blev beskrivningar av städernas illuminationer ett återkommande inslag. Via dessa beskrivningar visade rikspatrioterna hur olika sociala skikt i staden visade sin tacksamhet och lojalitet. På skomakarämbetets magasin, den så kallade Skoporten vid Slottsbacken i Stockholm, hade följande installation kunnat åskådas i slutet av augusti 1790:

1. Konungens Chiffre, med Underskrift: I Namn, I Hjalte-värf de Två
GUSTAFERS Like,
Som Fader för sit Folk, som Konung i sit Rike.
[...]

⁹⁹ Utdrag ur skådespelet ”Borgersmännen och Julklappen” som publicerades i *Almänna Tidningar* no 17, 9 feb, 1789, s. 133.

¹⁰⁰ *Allmänna Tidningar* 24 sept. 1790 nr 218, s. 1739.

¹⁰¹ ”Adresse. Tal til Kongl. Maj:t, hållet d 31 Oct 1790, på Drotningholms slott, då Norra Helsinglands, Gestriklands och Hallands Allmoge för erhållen Fred förklarade des underdåniga Tacksamhet...”, *Almänna Tidningar*, no 257, 10 nov 1790, s. [2047]–2049.

3. Et stående Fruntimmer något lutande mot et Leyon, hafvandes en Sköld på armen med en Lagerkrants och Konungens Chiffre inuti; omkring sjelfva Skölden visade sig Pilar, med Öfverskrift: *Skölden Svenske*.¹⁰²

Gustaf III var deras konung, fader och hjälte, de var folket han hade räddat.

Framställningar av adeln och krigsståndet gick ut på att de visat sin lojalitet genom att strida för fäderneslandets. Rikspatrioterna rapporterade självklart inte om Anjalaförbundets opposition. I mytskapandet blev krigarståndet nationella krigshjältar. Detta gjordes bland annat genom att publicera gravtal eller berättelser över fallna fältmarskalkar där de framställdes som inkarnationen av offervilja för Gud, Konung och Fädernesland.¹⁰³ Som jag nämnde tidigare, var en stor del av meningsskapandet kring adeln inriktat på att visa hur den hade historiska anor, hur det hade ett fädernesland och således var en given del av det föreställda fäderneslandets historia. I krigsberättelsen kom krigsståndets lojalitet och kärlek till fäderneslandet att affirmeras. De framställdes som ”Söner af Fäder, hvilka aldrig kunnat förgäta, det de har et Fosterland”.¹⁰⁴ Kriget aktualiserade på så sätt diskussioner om adelsståndets nytta i ett samhälle. Rikspatrioternas åsikt var attståndet var livsnödvändigt för ett fungerande fädernesland. Just att adeln var så pass nationellt inriktad i Sverige ansågs vara en fördel i kriget. Den ryska krigsmakten beskrevs som en armé av legosoldater som inte krigade för en nation, utan för pengar. De svenska militärerna var dock medborgare till vardags, som inte sålde sitt blod till högstbjudande, utan som enbart grep till vapen när fäderneslandet var hotat.¹⁰⁵ De skulle betraktas som en sköld mot utländskt förtryck och som ett ”medelstånd” i nationen – ett värn som såg till att varken folket eller konungen tog över makten och rubbade jämvikten i landet. Adeln var nationella landsmän först och främst, eller ”Landets lefvande Förmur” som det uttrycktes.¹⁰⁶ På så sätt kom krigsståndet att få representera den sanna offerviljan för

¹⁰² ”Sinnebilder och Inscriptioner vid Illuminationen, som anställdes i Stockholm d. 21 Aug. 1790...”, *Almänna Tidningar*, no 219, 25 sept 1790, s. 1745. Traditionen att illuminera städer eller hålla minnesfester var inga nya praktiker, men de gavs nu helt nya innebörder och vikt genom att man skrev om dem och visade upp dem som bevis för den nationella gemenskapens, det välordnade enade och självständiga fäderneslandet och landsfadern. Meningsskapandet var i allra högsta grad nya uppfinningar (kombinationer) men traditionen var mycket äldre.

¹⁰³ ”Adresse. Tal, hållet vid Herr Fält Marskalkens Högvälborne Hr Grefve August Ehrenswärds Graf på Sveaborg, den 8 Sept. 1790...”, *Almänna Tidningar*, no 224, 2 okt 1790, s. [1783]–1789.

¹⁰⁴ Citerat ur ”Utdrag af et Bref ifrån en Magistrats-Person i Landsorten til en Vän i Stockholm, i anledning af den vundna Freden...”, *Almänna Tidningar*, nr 226, 5 okt 1790, s. 1804.

¹⁰⁵ ”Anmärkningarne.”, *Almänna Tidningar*, no 3, 5 jan 1790, s. 19–23

¹⁰⁶ Citerat ur: Tankar öfver Adels-Ståndet och des nuvarande Förtryck.”, *Almänna Tidningar*, no 9, 13 jan 1790, s. 70. Om adeln som medel-stånd och bevakare av jämvikten mellan folket och monarken, se ”Tankar öfver Adels-Ståndet och des nuvarande Förtryck. Slutet.”, *Almänna Tidningar*, no 10, 14 jan 1790, s. 75–78

fäderneslandets idé och den sanna lojaliteten jämte folket. De var på sätt och vis folkets krigare lika mycket som att folket skulle vara krigarnas folk.

Liksom Gustaf III blev svenska armén, ”Manhems Hjeltar!”, nationella kämpar med svenska dygder såsom djärvhet och manlighet.¹⁰⁷ Vissa specifika högtiade personer kom dock att få en mer framträdande roll än andra. Ett exempel är berättelserna om Hertig Carl (av Södermanland). Han representerade enligt rikspatrioterna krigsståndets offervilja, ära, mod och kärlek till kung, gud, folk och fädernesland.¹⁰⁸ Han kom med andra ord att skapas till en nationell hjälte och omtalas som en av de historiska Carlarna i de sånger och verser som publicerades.¹⁰⁹ Fallet Hertig Carl visar för övrigt på en annan tendens. I krigsmyterna var föreställningen om de svenska krigarna och konungen som ”manliga” en bärande idé. Rask, djärv, mannamod, manlighet, hjältemod, självständighet – alla dessa omdömen kastades upp på personer som Armfelt eller Hertig Carl, Kungen eller armén. Det viktiga var kopplingen mellan dessa ”svenskar” och deras manlighet, deras offervilja och hur de dödade ryssar utan att tveka.¹¹⁰

Sammantaget kan man säga att kriget och krigsslutet blev en berättelse om bibehållen enhetlighet inom nationen och ett firande av det välordnade fäderneslandets välfungerade monarkiska styrelsesätt. Det skall också tilläggas att händelserna kring 1809 eller Gustaf III:s död 1792 inte fick samma status i den rikspatriotiska reformverksamheten som Sveriges ryska krig.

1.3 Ett politiskt herrskap

Från vilka sociala grupper och klasser kom de personer som engagerade sig i de rikspatriotiska reformprojekten? I det följande avsnittet undersöker jag den sociala kompositionen av rikspatrioterna i syfte att belysa dessa frågor.

John Breuilly skriver i *Nationalism and the State*, en av nationalismforskningens klassiska teoretiska verk, att nationalism omdefinierar grunderna för vad som är legitim auktoritet i ett samhälle. Nationalism handlar om politik och användes i regel av nya framträngande sociala och politiska grupper. Nationalism utmanar

¹⁰⁷ Se t.ex. ”Adresse. Ode öfver Friden, då den högtideligen firades i Mora Sucken uti Dalarne, den 26 Sept. 1790”, *Almänna Tidningar*, No 242, 23 okt 1790, s. 1929; ”Adresse. Ode til arméens flotta...”, *Almänna Tidningar*, no 243, 25 okt 1790, s. 1938.

¹⁰⁸ ”Adresse. Bref, rörande Freds-Festen, firad uti Bachelors-Clubben i Götheborg d. 3 oct. 1790...”, *Almänna Tidningar*, nr 237, 18 okt 1790, s. 1890.

¹⁰⁹ Se t.ex. ”Adresse. Ode öfver Friden, då den högtideligen firades i Mora Sucken uti Dalarne, den 26 Sept. 1790”, *Almänna Tidningar*, No 242, 23 okt 1790, s. 1929; ”Adresse. Ode til arméens flotta...”, *Almänna Tidningar*, no 243, 25 okt 1790, s. 1936.

¹¹⁰ ”Adresse. Segersång öfver den 30 Sept. 1789, då Ryssarnes Förskansningar på Elgsö med Storm intogs af Brigade-Chefen m.m. Frih. Gust. M. Armfelt.”, *Almänna Tidningar*, no 2 4 jan 1790, s. [9]–11

status quo och Breuille menar därför att man borde finna en etablerad traditionell härskande aristokratisk klass som sätter sig emot den. Vidare menar han att det också oftast var på det sättet och därför är det värt att identifiera de typiska situationerna när detta inte är fallet.¹¹¹ De svenska rikspatrioterna var ett sådant fall.

Rikspatrioterna arbetade inte för att återinsätta ett envælde av den äldre stormaktstida typen, de var rojalistiska patriotiska reformister. Deras nationella politiska språk uppmanade människor att identifiera sig som hierarkiska patrioter, delar av en helig och naturlig ordning som medundersåtar. I den meningen kan man tala om att delvis reproducera status quo i och med att det rikspatriotiska språket präglades av dominerande föreställningar om rang och hierarki samt framträngande upplysningsidéer om olika folkklassers roller. Men är rikspatriotismen att betrakta som ett verk av en traditionell aristokratisk härskande klass? I min mening är sådana typer alldeles för generella och de tenderar att överskugga intressantare sociala, politiska och kulturella erfarenheter som rikspatrioterna delade. För faktum är att rikspatrioternas sociala komposition vid en första anblick talar för att det var ett klassmixat projekt.

¹¹¹ Breuille 1993, s. 25.

Tabell 1. Rikspatrioternas sociala karaktärstik 1778–1813. (N=1229)

Yrke/Titel	(n av N)	i %
Godsägare	14	1
Ämbetsmän i civil/hovstaten	508	41
Höga	329	27
Låga	179	15
Militärer	214	17
Höga	86	7
Låga	128	10
Präster	113	9
Höga	19	2
Låga	94	7
Rektorer, professorer, skolmän	76	6
Fabrik., grosshandl., magistrat, brukspatr.	143	12
Köpmän, handlande	28	2
Ämb. u.r., tjänstemän		
i lokal o privat förv.	105	9
Akademiker, läkare, ingenjörer	13	1
Journalister, förf., konstnärer	2	0,1
Hantverkare	10	0,8
Bönder	3	0,2

Anm: Av de enskilda projektens medlemmar har 1229 individers yrken och/eller titlar identifierats av 1240 möjliga individer. Bortfallet är med andra ord obetydligt, och majoriteten tillhör gruppen utländska medlemmar. Mina studier visar dock att några individer, närmare bestämt 32 stycken, ingick i både UPS och KPS och utgav skrifter vid sidan av deras arbete i sällskapen. I tabellen har jag därför utgått från antalet individer och inte antalet poster. Procenträkningens karaktär av generalisering (n 19 liksom n 28 ger båda 2 %) är gjord för den breda överskådighetens skull. Trenden blir helt enkelt tydligare. Källa: Databas 1 (som kommer att finnas som bilaga i avhandlingen).

Som tabellen visar var det framför allt ämbetsmän i den statliga förvaltningen – ämbetsmän med kunglig fullmakt och rang – som engagerade sig i det rikspatriotiska projektet.¹¹² Inkluderar man prästerna i denna grupp, även fast

¹¹² Undersökningen har däremot inte tagit hänsyn till eventuell förändring över tid. Den sociala mobiliteten var omvälvande under perioden, inte minst för att adelns privilegier lagstiftades bort och öppnade upp för de ofrälse ståndspersonerna att kunna avancera inom den statliga hierarkin och tillförskaffa sig stora jordenheter. Samtidigt nyadlades ett stort antal ofrälse under den gustavianska regimen. Inom de statliga ämbetena var avancemang inte ovanligt vid denna tid. Det finns exempel på personer som var exempelvis majorer när det gick med i projekten och under periodens gång uppnådde landshövdingens titel och rang. Ett annat exempel är en person som var konduktör vid fortifikationen när han gick med, men som slutligen intog en plats som krigsråd. En annan vanlig karriärstege var teologie magister–kyrkoherde–professor–biskop, som minst en deltagare han med under resans gång. Staffan Högberg som studerat KPS sociala struktur har tagit olika sociala kategoriers förändring över tid i beaktande. Enligt hans siffror för perioden 1776–1815 minskade andelen från adeln drastiskt under perioden 1811–1815.

präster inte hade en officiell rangordning,¹¹³ utgör dessa ämbetsmän i den statliga förvaltningens militära, civila och klerikala grenar närmare 60 % av det totala deltagarantalet. Men liksom tabellen indikerar var även andra grupper med i projekten. Gruppen Fabrikörer, brukspatroner, grosshandlare, magistrat var den tredje största gruppen. Tabellen döljer dock en rad grosshandlare och för den delen brukspatroner, särskilt bakom de civilstatliga och militära titlarna. Till exempel var en del kommersråd och krigsråd grosshandlare eller bruksägare. Detsamma gäller gruppen godsägare, många av innehavarna av de allra högsta militära och civila positionerna var utan tvekan stora jordägare och av adlig börd. Men här finns både de allra rikaste godsägarna, bruksägarna och grosshandlarna, och de jämförelsevis socialt sett mellanliggande tjänstemännen i lokal och privat förvaltning, bokhållare och andra lönearbetande professioner representerade.

Faktum är att tabellen indikerar att projektet karaktäriseras av sin sociala heterogenitet snarare än homogenitet, vilket även ståndstillhörigheten visar (Tabell 5). Adeln utgjorde den enskilt största gruppen (41 %) och på andra plats kommer de så kallade Ofrälse ståndspersonerna (31%). Andelen från bondeståndet utgjorde den minsta gruppen. Andelen från Präste- respektive Borgarståndet var i siffror inte lågt, men fortfarande lägre än de två stora grupperna Adel och Ofrälse ståndspersoner.

Högberg menar att detta har och göra med den generella ståndsnivelleringen inom kulturlivet. Se Högberg 1961, s. 72–73.

¹¹³ Den klerikala förvaltningen var inte uppställd på den officiella rangordningen. Däremot har Tobias Wirén framhållit att en indelning i höga respektive låga präster kan göras. Wirséns skiljelinje går mellan Kyrkoherdar och Biskopar. Biskopstitlarna och över räknas till kategorin höga klerikala ämbeten, kyrkoherde och under räknas till de lägre. Vanligtvis brukar skiljelinjen gå mellan kyrkoherde och den så kallade komministerklassen men Wirén menar att han i sin framställning valt att arbeta med en ”hög lägstanivå”. Varken Wirén, som explicit studerar den klerikala förvaltningen, Carlsson eller Söderberg har dock beaktat den indelning som faktiskt existerade vid denna tid där även prästerskapet var indelat: den av kunglig fullmakt förlånade Tromansvärdigheten. Genom att använda denna och hänföra den till modellen så kan även prästerskapet vid hovet få en bestämd plats. Den klerikala förvaltningens övre lager blir på så sätt besutten av de med tromansvärdighet ”Tromän” och ”Högt betrodde Man”, den lägre avdelningen består av ”Trotjenare” samt klerikala befattningar från och med kyrkoherdes tjänst. Till ”Trotjenare” räknades för övrigt militära titlar från och med major till och med Underlöjtnant. Men det bör påpekas att även en indelning via tromansvärdigheten innebär tillämpningen av en hög lägstanivå och en låg lägstanivå. Dessutom anförs de s.k. ”trouderasätarna” – vilket kan jämföras med statliga, civila, militära samt klerikala befattningar utan rang samt rangklasserna 38–40 på den officiella rangordningen – till den lägsta gruppen av Låga Ämbetsmän. Om tromansvärdighetens indelning se Rothlieb 1823, s. 38–39; Se även NF 1892, s. 777–778 (förf. KJ)

Tabell 2. Rikspatrioternas ståndstillhörighet 1780–1813 (N=1193)

Ståndstillhörighet	(n av N)	i %
Adel	491	41
Präster	128	11
Borgare	199	17
Bönder	5	(0,04)
Ofrälse ståndspers.	370	31

Anm: Sammanlagt har 1193 individers ståndstillhörighet kunnat bekräftas. Till kategorin Adel räknas på riddarhuset introducerad adel. Till Prästeståndet räknas personer med klerikala tjänster samt prästvigda personer. Till gruppen Borgare räknas magistrat, grosshandlare, köpmän, handlande och hantverkare i städerna. Till gruppen bönder räknas allmogen i bred bemärkelse med det ska sägas att de bönder som finns med här var riksdagsmän för bondeståndet och/eller tillhörde förmögnare delar av allmogen. Till gruppen ofrälse ståndspersoner har jag räknat ämbets- och tjänstemän, universitetslärare och andra grupper som kan anses ha stått över de två lägsta stånden enligt Sten Carlssons definition. (Se Carlsson 1973, s. 19–25.) Alla de utländska ledamöterna har för övrigt uteslutits av självklara skäl: de var inte en del av det svenska politiska ståndssamhället. Detta i lag med att det saknas uppgifter om alla ledamöter har gett ett bortfall på 42 individer.

Källa: Databas 1 (som kommer att finnas med i avhandlingen).

Den stadsbaserade borgerskapets lägre skikt, småhandlarna och hantverkarna, deltog, om än i liten skala. Med tanke på att detta och de andra patriotiska projekten framför allt var ett urbant fenomen, är det inte så konstigt att andelen bönder är så pass få. Mot bakgrund av att det svenska riket vid denna tid till ca 80 % bestod av allmoge är det dock anmärkningsvärt. En av de fyra bönderna var bondeståndets riksdagsman. Förmodligen var de andra också storbönder snarare än arrendebönder.

Hur ska man då tolka rikspatrioternas sociala sammansättning? Var det ett utslag av en framväxande medelklass eller ett medelstånd? Var det kanske ett samarbete mellan en kommersiell urban bourgeoisie och en agrart orienterad traditionell aristokrati? Eller finns det en annan förklaring? Majoriteten av rikspatrioterna kom från de sociala grupper och klasser som Tom Söderberg och Sten Carlsson identifierat som en del av en framväxande medelklass. I deras mening utgjordes medelklassen framförallt av ofrälse ståndspersoner, lågadel, präster och borgerskapets övre skikt. Till gruppen ofrälse ståndspersoner räknar Carlsson och Söderberg personer som inte hörde till de två översta stånden men ändå stod över de två lägre: ämbetsmän inom civil, klerikal och militär förvaltning, tjänstemän i privat och offentlig tjänstgöring, läkare, universitetslärare, brukspatroner, possessionater samt de förmögnare delarna av borgerligheten.¹¹⁴ Utifrån Carlssons och Söderbergs kategoriseringar skulle man kanske kunna tolka rikspatriotismen som ett utslag av en

¹¹⁴ Carlsson 1973, s. 19–25, 41–43, 259–262; Söderberg 1972, s. 368–37.1

framväxande medelklass. Det som dock talar emot en tolkning av är förstås den stora andelen adelsmän som ingick. Och det faktum att rikspatrioterna inte formulerade sina intressen i termer av varken medelklass eller medelstånd, eller över huvud taget syftade till att mobilisera för att orepresenterade grupper skulle få politisk representation. Rikspatrioterna arbetade inte heller för att avskaffa stånds- och privilegiesamhället. Aristokratikritik förekom ytterst sällan, om någonsin, och på det stora hela saknas spår av de element som brukar nämnas när forskare har talar om en formering av en medelklass i politisk mening. Frågan är då om man ska tolka rikspatrioterna som ett samarbete mellan samhällets övre och mellanliggande skikt? En sådan tolkning är mer i linje med undersökningens resultat, men jag tror att argumentet kan kvalificeras något. Vi ska därför återvända till dessa rikspatrioter ännu en gång och peka på vad de hade gemensamt utifrån deras historiska horisont.

Längre fram i *Nationalism and the State* förfinar John Breuilly sitt argument om olika härskande grupperingar och deras förhållande till nationella projekt. I fråga om en särskild grupp, det politiska samhällets statliga administratörer och ämbetsmän, argumenterar han för att dessa hade särskilda förutsättningar för att engagera sig i nationella politiska projekt för att de hade kunskap om politisk kommunikation. De hade också en delad föreställning om att de stod över sektionella intressen och att samhället och dess inbyggare var något som dem hade att ordna och administrera. Enligt Breuilly är det därför så pass många statliga ämbetsmän återfinns i stats- och nationsformeringsprojekt i protomoderna byråkratiska stater som Preussen.¹¹⁵ (Samtidigt, detta bör tilläggas, som de i samma veva rättfärdigade sin egna upphöjda position och den officiella hierarki som fört dem dit.) Detta mer kvalificerade argument verkar överensstämma tämligen väl med den svenska erfarenheten när det kommer till de rikspatriotiska reformrörelserna.

Ser vi till yrkesstrukturen för rikspatrioterna så var merparten av dem ämbetsmän i den gustavianska statens olika politiska utskott. Majoriteten tillhörde någon form av yrkeskår som krävde en väldigt hög utbildning. De flesta hade med största säkerhet en universitetsutbildning i bagaget. Huruvida de ingick i praktisk tjänstgöring eller inte,¹¹⁶ fanns ändå erfarenheter av närhet till maktens centrum, och kunskap om att arbeta politiskt i olika förvaltningsinstanser, både i statliga kollegier och i lokal förvaltning. Påfallande många av grosshandlarna, brukspatronerna och fabrikörerna tillhörde också det lokala magistratet i stora och mellanstora städer.¹¹⁷

Frågan är då hur rikspatrioterna faktiskt formulerade sin egen roll och sociokulturella position? Ofta finner man meningsskapande om sin sociala

¹¹⁵ Breuilly 1993, s. 47.

¹¹⁶ Om tjänsteköp och ämbets titlars funktion för de övre skikten se Norrby 2005; Larsson 2005 och Thisner 2007.

¹¹⁷ "Databas 1".

position som ”Herrar” med vissa högre insikter, upplysta patrioter, medborgare och undersåtar.¹¹⁸ Kanske är det så man också ska betrakta dem? De var ett självutnämnt upplyst herrskap, ett förvaltande herrskap av ståndspersoner, ett politiskt herrskap om man så vill. I viss mån kanske rikspatrioterna skapade sig själv som ett politiskt herrskap i samma process som de skulle reformera inbyggarna till medundersåtar. Det utesluter dock inte att rikspatrioterna ”var” medelstånd och aristokrati i andra sammanhang, framförallt i deras dagliga arbete.¹¹⁹ Vad det betyder är att när rikspatrioterna arbetade politiskt med att reformera och skapa en föreställd hierarkisk gemenskap av medundersåtar, gjorde dem det i makt av att vara ett slags politiskt herrskap.

1.4 Sammanfattning

I detta avsnitt har jag behandlat ett rikspatriotiskt reformprojekt som växte fram under slutet av 1770-talet och verkade en bit in på 1800-talets första decennium. Rikspatrioterna, de personer som engagerade sig i en rad relaterade verksamheter, syftade till att stärka rikskroppens heliga band bland de svenska inbyggarna genom att väcka deras kärlekt till fäderneslandet. Detta skulle man göra mot bakgrund av att man upplevde slitningar och strider inom fäderneslandet.

Reformverksamheten gick ut på att fostra inbyggarna till statslojala ”medundersåtar” eller medborgarundersåtar som jag kallat dem. Medborgarundersåtarna skulle se sig själva som delar av en föreställd hierarkisk gemenskap, definierade av att de utgjorde den svenska kronans svenska folk. I den meningen var det ett nationellt integrativt projekt, syftande till att skapa enighet inåt mot andra fädernesland, särskilt Ryssland och Danmark. I centrum för det nationella meningsskapandet stod kungen och det monarkiska styrelsesättet samt dessa storheter som garanter för folkets och fäderneslandets självbestämmande. Inte minst talar rikspatrioternas mytproduktion för detta. Dessa element blev ännu tydligare i och med kriget 1788–1790 då mytskapandet och uppvisandet av medundersåtarnas lojalitet och fäderneslandets enighet blev viktigt.

De rikspatriotiska projekten hade finansiella, personella och ideologiska kopplingar till kronan. De kan egentligen ses som en perifer del av den

¹¹⁸ Se t.ex. *Stadgar...* 1788, s. 2; ”Företal” i *Patriotisk Cateches...* 1803 [opag].

¹¹⁹ Poängen är att man nog bör skilja mellan hur folk betar sig i den ekonomiska sfären (i hushållet, i tjänst av brukspatron osv) och hur de betedde sig i den politiska sfären. Om detta se Joyce 1994, passim. Kanske är det i förståelsen av denna specifika historiska tid som en era där social klass – som vi känner till det idag – inte var en plattform för politisk mobilisering i den politiska sfären, som vi finner förklaringen till både det patriotiska projektet och den till synes klassmixade sociala kompositionen.

gustavianska statens protomoderna formering. Reformprojektet var inte ett utslag aristokratiska klassintressen, snarare ett slags samarbete mellan adel och ofrälse grupper. Rikspatrioterna utgjordes ett politiskt herrskap vars minsta gemensamma nämnare var närheten till statens och lokalsamhällets politiska förvaltning. Det var således ett projekt framburet av ett politiskt herrskap av administratörer.

Bilagor

Bilaga 1. Upfstrings-sällskapets bokförsäljning och utgivning 1784

1784 gav UPS ut en förteckning på de böcker man hade för försäljning i sin boklåda. Försäljningen stod i förhållande till det tidigare nämnda aktiesystemet. Förteckningen delades ut i syfte att uppmärksamma aktieinnehavare om vilka böcker som fanns för utplockning. Aktiesystemet innebar att varje aktie kunde inlösas mot ett antal verk under den tid (ett år) som aktien gällde. En aktie kostade sex riksdaler och för aktien fick köparen plocka ut böcker till ett värde av åtta riksdaler.

UPS gav ut både svensk och utländsk litteratur på sitt förlag. Utav de 132 böcker som finns på förteckningen från 1784 var 51 verk icke svenskspråkiga. Utav dessa var majoriteten antingen skrivna på latin eller franska.

Böcker i UPS boklåda 1784 (N=132)

Språk	n av N	i %
Svenska	81	61
Icke-svenska	51	39

I övrigt visar tabellen nedan ur olika ämnesområden fördelar sig. Observera att en indelning i teman enbart gjorts i fråga om den svenskspråkiga litteraturen. Bland annat visar tabellen att merparten av utgivningen utgjorde skolbokslitteratur och populärvetenskapliga samlingsverk med liknande syfte samt historisk litteratur och historiska biografier.

Svenskspråkiga böcker i UPS boklåda 1784, efter tema (N=81)

Tema/område	n av N	i %
Undervisning, populärvetenskap	26	32
Historia, biografier	35	43
Kristendom, moral	6	7
Lexikon, encyklopedier	7	9
Statskonst och politik	3	4
Naturalhistoria, geografi	4	5

Källa: *Förteckning på de böcker, hvilka finnas til salu Under vilkor af Actie-Handel Uti Upfstrings-sällskapets boklåda i Stockholm*, Stockholm 1784.

Bibliografi

Otryckta källor

Kungl. Biblioteket (KB)

Uppfostringsällskapets handlingar v 40 (Handskriftsavdelningen)

Handling 225, ”Berättelse om Uppfostrings Sällskapet inlämnad till Hans Exc
Rikscancelleren den 22 october 1794”

Riksarkivet Arninge (RA:A)

Kungliga Patriotiska sällskapet, förenings och organisationsarkiv v 73

Kungliga Patriotiska sällskapet Protokoll 1781-1787, vol A1 a:2
”Den 26 Februarii 1785”, §1

Tryckta källor

Periodika

Almänna Tidningar

Anmärkingar i svenska historien, samlade af et sällskap

Historiska Extracter
Historiska Läsnigar
Historiskt Bibliotek
Ny journal uti Hushållningen
Upfostrings-sällskapets Almänna Tidningar

Övriga trycka källor

- Feddersen, Jacob Friedrich, 1786–1789, *Den christelige undersåten, särdeles uti borgare- och landmanna-stånden; betraktad af Jac. Fred. Feddersen ... I från tyskan öfversatt af Carl Peter Blomberg ... samt til trycket befordrad af Carl Christof. Gjörvell ... Med kongl. maj:ts: allernådigste privilegium*, Del I-III, Stockholm.
- Förteckning på de böcker, Hvilka finnas til salu Under vilkor af Actie-Handel Uti Upfostrings-sällskapets boklåda i Stockholm*, 1784, Stockholm.
- Gjörvell, Carl Christoffer (red.), 1803, *Patriotiske cateches: läsebok för hvar man, i synnerhet för ungdomen af medel- och arbetsstånden*, Stockholm.
- Gjörvell, Carl Christoffer [förtecknas som =Anon.=], 1789, *Bref til en vän om Sveriges närvarande politiska tilstånd; ifrån landsorten den 31 decemb. 1788*, Stockholm.
- Gjörvell, Carl Christoffer [förtecknas som =Anon.=], 1789, *Svar til författaren af Brefvet om Sveriges närvarande politiska tilstånd; innehållande bevis på Ryszlands omåttliga inkräktning-hystnad uti Sverige och Turkiet; dat. Åbo, den 21 mart. 1789*, Stockholm.
- Gjörvell, Carl Christoffer & Forsgren, Johan Gustaf, 1796–1798, *Det lefvande Sverige, uti förbindelse med det utslocknade Sverige*, Del I-III, Stockholm.
- Gjörvell, Carl Christoffer & Regnér, Gustaf, 1779, *Större sammandrag af alla vetenskaper*, Stockholm
- Stadga för Upfostrings-sällskapet, efter öfverenskommelsen, den 5 januarii, 1788*, Stockholm.

Litteratur

- Alm, Mikael, 2002, *Kungsord i elfte timmen: språk och självbild i det gustavianska enväldets legitimitetskamp 1772-1809*, Uppsala.
- Almquist, John, 1905, ”Uppfostringssällskapet. Ett bidrag till 1700-talets lärdoms historia”, i *HT*, årg. 25.
- Anderson, Benedict, 1992, *Den föreställda gemenskapen*, Göteborg.
- Andersson, Lars M., 2000, *En jude är en jude är en jude-: representationer av "juden" i svensk skämtpress omkring 1900-1930*, Lund.
- Bell, David A., 2002, ”Jumonville’s Death: War Prpaganda and National Identity in Eighteenth-Century France”, i: Jones, Colin & Wahrman, Dror (red.), *The age of cultural revolutions: Britain and France, 1750-1820*, Berkeley.
- Billig, Michael, *Banal nationalism*, London 1995.

- Blomqvist, Håkan, 2006, *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*, Stockholm.
- Bohman, Stefan, 1997, *Historia, museer och nationalism*, Stockholm.
- Breuilly, John, 1998, *Nationalism and the State*, Manchester.
- Brubaker, Rogers, 1992, *Citizenship and nationhood in France and Germany*, Cambridge.
- Cannadine, David, 2000, *Class in Britain*, London.
- Carlsson, Sten, 1973 [1959], *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865*, Lund.
- Christensson, Jakob, 1996, *Ljckoriket: studier i svensk upplysning*, Lund.
- Confino, Alon, 1997, *The nation as a local metaphor: Württemberg, imperial Germany, and national memory, 1871-1918*, Chapel Hill.
- Edgren, Henrik, 2005, *Publicitet för medborgarmannavett. Det nationellt svenska i Stockholmsstidningarna 1800–1831*, Uppsala.
- Edgren, Monika, 2001, *Från rike till nation: arbetskraftspolitik, befolkningspolitik och nationell gemenskapsformering i den politiska ekonomin i Sverige under 1700-talet*, Lund.
- Eriksen, Thomas Hylland, 1998, *Etnicitet och nationalism*, Nora.
- Green, Abigail, 2001, *Fatherlands: state-building and nationhood in nineteenth-century Germany*, Cambridge.
- Greenfeld, Liha, 1992, *Nationalism. Five roads to modernity*,
- Hall, Patrik, 2000, *Den svenskaste historien. Nationalism i Sverige i sex sekler*, Stockholm.
- Hallberg, Peter, 2003, *Ages of Liberty*, Stockholm.
- Hobsbawm, Eric, 1983, "Introduction: Inventing Traditions", I dens. & Ranger, Terence (ed.), *The Invention of Tradition*, Cambridge.
- Hunt, Margaret, 1993, "Racism, Imperialism, and the Traveler's Gaze in Eighteenth-Century England", i: *The Journal of British Studies*, Vol. 32, No. 4, Making the English Middle Class, ca. 1700-1850.
- Högberg, Staffan, 1961, *Kungl. Patriotiska sällskapets historia: med särskild hänsyn till den gustavianska tidens agrara reformsträvanden*. Stockholm.
- Höjer, Henrik, 2001, *Svenska siffror. Nationell integration och identifikation via statistik*, Uppsala.
- Ihalainen, Pasi, 2006, *Protestant Nations Redefined*, Boston.
- Johansson, Stefan, 2000, *En omskriven historia. Svensk historisk roman och novell före 1867*, Uppsala.
- Joyce, Patrick, 1994, *Democratic Subjects: The Self and the Social in Nineteenth-Century England*, Cambridge.
- Karlsson-Sjögren, *Männen, kvinnorna och rösträtten. Medborgarskap och representation 1723-1866*. Stockholm 2006.
- Kohn, Hans, 1967, *The idea of nationalism: a study in its origins and background. 1*, New York.
- Larsson, Esbjörn, 2005, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning*, Uppsala.
- Linderborg, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, Stockholm 2001.
- Lönnroth, Erik, 1986, *Den stora rollen: kung Gustaf III spelad av honom själv*, Stockholm.

- Maza, Sarah C., 2003, *The myth of the French bourgeoisie: an essay on the social imaginary, 1750-1850*. Cambridge.
- Nordin, Jonas, 2000, *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, Stockholm.
- Nordisk Familjebok*
- Norrby, Göran, 2005, *Adel i förvandling*, Uppsala.
- Pettersson, Lars, 1992, *Frihet, jämlikhet, egendom och Bentham. Utvecklingslinjer i svensk folkundervisning mellan feodalism och kapitalism, 1809–1860*, Uppsala.
- Rangström, Lena, 2002, ”Gustav III:s svenska dräktprojekt – en nationell reform i tiden”, i Karlsson, Åsa – Lindberg, Bo., (red.): *Nationalism och nationell identitet i 1700-talets Sverige*, Uppsala.
- Rothlieb, Carl Fr., 1823, *Samling af kongl. författningar angående rang*, Stockholm.
- Sennefelt, Karin, 2008, ”Citizenship and the political landscape of libelling in Stockholm, c. 1720-70”, i: *Social History*, 33:2.
- Skuncke, Marie-Christine & Ivarsdotter, Anna, 1998, *Svenska operans födelse: studier i gustaviansk musikdramatik*. Stockholm.
- Smith, Anthony D., 1986, *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford.
- Söderberg, Tom, 1972, *Två sekel svensk medelklass. Från gustaviansk tid till nutid*, Stockholm.
- Tandefelt, Henrika, 2007, *Konsten att härskas: Gustaf III inför sina undersåtar*, Helsingfors.
- Thisner, Fredrik, 2007, *Militärstatens arvegods: officerstjänstens socialreproduktiva funktion i Sverige och Danmark, ca 1720-1800*, Uppsala.
- Walette, Anna, 2004, *Sagens svenskar: synen på vikingatiden och de isländska sagorna under 300 år*, Lund.
- Weber, Eugene, 1977, *Peasants into Frenchmen: the modernization of rural France, 1870-1914*, London.
- Wirén, Tobias, 2006, *Ideologins apparatur: reproduktionsperspektiv på kyrka och skola i 1600- och 1700-talens Sverige*, Umeå.
- Zimmer, Oliver, 2003, *A contested nation: history, memory and nationalism in Switzerland, 1761-1891*, Cambridge.
- Önnerfors, Andreas, 2003, *Svenska Pommern: kulturmöten och identifikation 1720-1815*, Lund.
- Östholm, Hanna, 2000, *Litteraturens uppodling: läsesällskap och litteraturkritik som politisk strategi vid sekelskiftet 1800*, Uppsala.

